

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Jiří Przybyla

**Klasifikace monarchií a republik v českých učebnicích pro
ZŠ a SŠ**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Olomouc 2019

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Jiří Przybyla (R16594)

Studijní obor: Učitelství geografie pro SŠ (kombinace Z-Hi)

Název práce: Klasifikace monarchií a republik v českých učebnicích pro ZŠ a SŠ

Title of thesis: Types of monarchies and republics according to Czech textbooks

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Rozsah práce: 60 stran

Abstrakt: Práce je zaměřena na zkoumání vybraných českých učebnic zeměpisu a občanské výchovy, které se zabývají dělením států na monarchie a republiky. Zjišťuje, do jaké míry je toto téma zastoupeno v jednotlivých učebnicích, jak vhodné jsou zvolené definice a zda je toto téma podpořeno jinými edukačními prostředky (obrázky, kontrolní úlohy). Zároveň se také tato práce zaměřuje srovnání učebnic občanské výchova a zeměpisu v oblasti zkoumaného učiva.

Klíčová slova: učebnice zeměpisu, učebnice občanské výchovy, monarchie, republika, obsahová analýza

Abstract: This thesis focuses on selected Czech textbooks of geography and civil education in which types of government are divided to monarchies and republics. Primary task is to find out, how well is this topic taught and if used definitions are correct. Another point we take to account are supporting educational elements, such as pictures or questions. And finally, we also compare Czech textbooks of geography and civil education in manner of which textbooks explain this subject better.

Key words: textbook of geography, textbook of civil education, monarchy, republic, content analysis

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že uvedenou bakalářskou práci Klasifikace monarchií a republik v českých učebnicích pro ZŠ a SŠ jsem vypracoval samostatně pod vedením RNDr. Miloše Fňukala, Ph.D. Veškeré použité textové a elektronické zdroje jsem náležitě citoval a uvedl v seznamu literatury.

V Olomouci 29. dubna 2019

---

podpis

Touto formou bych chtěl poděkovat svému vedoucímu, panu RNDr. Miloši Fňukalovi Ph.D., za pomoc s výběrem tématu a věcné připomínky při strukturování a psaní této bakalářské práce. Také bych chtěl poděkovat vědeckým knihovnám v Olomouci a Ostravě, bez jejichž bohatých knižních fondů bych tuto práci nebyl schopen napsat.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Jiří PRZYBYLA
Osobní číslo: R16594
Studijní program: B1301 Geografie
Studijní obor: Geografie
Historie
Téma práce: Klasifikace monarchií a republik v českých učebnicích pro ZŠ a SŠ
Zadávatel katedra: Katedra geografie

Zásady pro vypracování

Cílem bakalářské práce je srovnání klasifikace monarchií a republik v českých učebnicích zeměpisu, základů společenských věd a obdobných předmětů pro základní a střední školy. Srovnání bude provedeno pro všechny učebnice s doložkou MŠMT používané po roce 1993, do souboru budou také zařazeny výběrově učebnice starší – po jedné z 30., 50., 60. a 80. let 20. století.

Rozsah pracovní zprávy: 5 000 – 8 000 slov
Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam doporučené literatury:

- 1) soubor učebnic pro ZŠ a SŠ
- 2) odborná politologická a politickogeografická literatura, zejména práce Ištoka, Baara a Šindlera
- 3) obecné práce o metodice tvorby BP
- 4) další publikace, jejichž bibliografie bude zpracována v rámci předmětu KGG/MSGVX Bakalářská práce z humánní geografie – metody

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: 17. ledna 2018
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2019

V Olomouci dne 17. ledna 2018

---

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.
děkan

L.S.

---

doc. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Cíle práce	8
3. Výzkum učebnic v ČR.....	10
4. Kurikulum, postavení tématu v rámci kurikulárních dokumentů.....	12
4.1 Definice kurikula	12
4.2 České kurikulární dokumenty.....	13
4.3 Monarchie a republiky ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost	15
4.4 Monarchie a republiky ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda	17
5. Stát – definice, teorie vzniku, dělení	21
5.1 Teorie vzniku státu	22
5.2 Typy dělení států	23
6. Státy z hlediska způsobu výběru hlavy státu	27
6.1 Dělení monarchií	27
6.2 Dělení republik	29
7. Metodika zpracování učebnic	33
8. Výsledky a jejich interpretace.....	35
8.1 Obsahová analýza	35
8.2 Zjišťování platnosti použitých definic – monarchie.....	42
8.3 Zjišťování platnosti použitých definic – republiky	47
8.4 Srovnání vývoje tématu v učebnicích.....	51
9. Závěr.....	54
10. Summary	56
11. Seznam literatury	57
12. Seznam učebnic	59

1. Úvod

Od dob nejstarších civilizací, jež měly nějakou formu organizace, která by se dala nazvat státem, existuje také osoba, která tento stát řídí. I u nejstarších státních útvarů, o kterých se ve školách učí, jako jsou Akkadská říše, Egyptská říše, bychom mohli říci, zda se jedná o monarchii, o teokracii, nebo jinou formu státního zřízení. Dovolíme si tvrdit, že až do 20. století můžeme o historii hovořit jako o dějinách elit, ve kterých není příliš místa pro obyčejný lid – ať již poddané nebo občany. Většina osobností, které žáci nebo laická veřejnost znají ze škol z hodin dějepisu, zeměpisu nebo i občanské výchovy a které mají něco společného se státem, jsou zpravidla právě hlavy států – králové, císařové, prezidenti. Naše práce se pochopitelně nebude zaměřovat na historické panovníky, ale zaměří se právě na formy státu, které z dob minulých přetrvaly až do současnosti.

V dnešní době existují 2 hlavní formy státních zřízení z hlediska hlavy státu – monarchie a republiky. Obě tyto formy ale mají několik podkategorií, které mohou být různými autory definovány jinak. Stejně tak i v učebnicích je velice pravděpodobné, že tyto kategorie budou mít odlišné definice, vezmeme-li v potaz, jak výrazně se liší jednotlivé dnešní učebnice z hlediska množství vyskytujících se termínů a definic (viz např. Knecht, 2007). Zároveň námi vybrané téma není čistě geografické, ale stojí na pomezí předmětů zeměpis (geografie) a výchovy k občanství (základů společenských věd). Je tedy pravděpodobné, že způsob interpretace tohoto tématu bude v jednotlivých předmětech odlišný. Jsme si vědomi toho, že v omezeném prostoru bakalářské práce nebudeme moci celou problematiku zastoupení učiva monarchií a republik v učebnicích pokrýt v kvalitní míře. Budeme se proto snažit o nástin do této problematiky umožňující další podrobnější didaktický výzkum. Hlavními důvody autora, pro výběr tohoto tématu, byly následující body:

- 1) snaha pracovat s učebnicemi, jakožto hlavním edukačním médiem na českých školách,
- 2) možnost propojení jeho všech tří studijních oborů, geografie, historie a základů učitelství, při tvorbě práce.

Ad 1) Autorovým cílem je po ukončení vysokoškolského studia stát se učitelem na 2. stupni základní školy nebo na škole střední.

2. Cíle práce

Cílem bakalářské práce je srovnání klasifikace monarchií a republik v českých učebnicích zeměpisu, základů společenských věd a obdobných předmětů pro základní a střední školy. Srovnání bude provedeno pro všechny učebnice s doložkou ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) používané po roce 1993, do souboru budou také zařazeny výběrově učebnice starší – po jedné z 30., 50., 60. a 80. let 20. století.

Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že klasifikace těchto dvou forem státního zřízení je poměrně jednoduchá, buďto se jedná o republiku, nebo o monarchii, problém nastává při rozlišování dílčích subkategorií. Autoři učebnic vycházejí z různých zdrojů, píší učebnice s různými záměry, píší je v jiné době. Je tedy téměř jisté, že v jednotlivých učebnicích zabývajících se tímto učebním tématem se budou vyskytovat rozdíly v definicích těchto pojmů a pojmy budou jinak rozdělovány.

Tradičně se v politologické, ale i politicko-geografické literatuře dělí monarchie na absolutní, konstituční a parlamentní (např. Fňukal, 2013). Případně můžeme najít ještě specifikum v podobě dnes již neexistující tzv. stavovské monarchie (královské Polsko). U republik máme také trojí dělení, a to na parlamentní, prezidentské a poloprezidentské republiky. Specifickou kategorií je pak teokracie (Vatikán), která má sporné postavení a nesplňuje všechny tradiční předpoklady monarchie.

Hlavním cílem práce bude identifikovat rozdíly pojetí výkladu zmíněného učiva ze strany autorů jednotlivých učebnic, tj. odpovědět na následující otázky:

- Které subkategorie republik a monarchií jednotlivé učebnice uvádějí, do jaké míry se shodují s definicemi odborné literatury?
- Podporují autoři výuku tohoto tématu mapami, obrázky?
- Liší se výrazně pojetí tématu v učebnicích geografie a učebnicích občanské výchovy/základů společenských věd?
- Došlo k nějakým výrazným změnám oproti minulosti?
- Je výklad o republikách a monarchiích v geografii (vzhledem k učivu základů společenských věd) vůbec účelný?

Těchto cílů bude dosaženo několika postupnými kroky. V teoretické části práce nejprve zanalyzujeme současný stav výzkumu učebnic v ČR. Následně se budeme věnovat postavení tématu v rámci kurikulárních dokumentů ČR. Porovnáme také politicko-geografickou a politologickou literaturu a zjistíme možné definice výše uvedených termínů.

V praktické části pak pomocí jednoduchých statistických metod a obsahové analýzy zhodnotíme námi vybrané učebnice zeměpisu a občanské výchovy/základů společenských věd pro ZŠ a SŠ s doložkou MŠMT od r. 1993 a pokusíme se odpovědět na námi vyřčené otázky. Do analýzy bude zařazeno i několik starších učebnic. Analýza jejich obsahu má upozornit na možné dlouhodobé posuny v pojetí učiva o republikách a monarchiích. Protože jde ale o výběr nesoustavný a neúplný, nebude v tomto případě zřejmě možné vyslovit zcela jednoznačné závěry.

3. Výzkum učebnic v ČR

Výzkum učebnic má v České republice, potažmo Československu, poměrně dlouhou tradici. První výzkumy učebnic můžeme datovat již od 20. a 30. letch 20. století. Jejich cílem bylo pomoci při budování nového školského systému analýzou nově vznikajících učebních materiálů. Jako jeden z prvních, kdo se soustavněji zabýval vhodností učebnic, byl V. Příhoda, který např. ve své práci *Měření slovní zásoby u dětí* (1927) porovnával dětské slabikáře z hlediska syntaktické obtížnosti. Na práci V. Příhody ve 40. letech navázali další pedagogové, např. J. Langr nebo J. Váňa, kteří se zaměřovali na učebnice fyziky (citováno podle Průcha, 1998).

Výrazný rozvoj výzkumu učebnic nastal v Československu v 80. letech, kdy vzniklo Středisko pro teorii tvorby učebnic. To bylo součástí Státního pedagogického nakladatelství v Praze. Tato organizace vydávala sborníky i monografie v ediční řadě nazvané *Teorie učebnic*. Tato edice také zpřístupňovala československé veřejnosti překlady cizojazyčné literatury. Nejvýznamnější zahraniční prací zaměřující se na učebnice byla pro tehdejší československé výzkumníky kniha Zujevova kniha *Škol'nyj učebnik (Школьный учебник)* z roku 1983 (v roce 1986 vyšlo rovněž v překladu do slovenštiny pod názvem *Ako tvorit' učebnice*). Např. J. Průcha píše:

„K teorii a výzkumu učebnic významně přispěli vědci z bývalého Sovětského svazu...především monografie D. Zujeva *Škol'nyj učebnik*.“ (Průcha, 2002, s. 272.)

Díky této činnosti mohlo v 80. letech vyjít množství prací zaměřených na didaktiky jednotlivých předmětů. Pro nás důležitá byla činnost ostravského pedagoga A. Wahly, který vydal *Strukturní složky učebnic geografie* (1983) a olomouckého didaktika geografie M. Pluskala, který se zaměřoval na problematiku měření obtížnosti geografických učebnic.

V 90. letech s pádem komunistických režimů opadl i zájem českých pedagogů o výzkum učebnic. S liberalizací knižního trhu došlo k výraznému nárůstu počtu učebnic, které však neměly ani zdaleka jednotnou kvalitu. Neexistovalo již ale nadále středisko, které by učebnice podrobovalo kritice, jak tomu bylo v letech 80. Jeho práci od té doby pouze částečně supluje systém schvalování učebnic Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (přidělováním doložek MŠMT). Výzkumem učebnic se v 90. letech v České republice zabývalo pouze několik málo odborníků, např. již zmíněný M. Pluskal – *Teorie tvorby učebnic a metody jejich hodnocení* (1996), V. Čapek – *Teorie a výzkum učebnic dějepisu* (1995), J. Průcha – *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média* (1998) nebo D. Greger – *Obtížnost textů učebnic českého jazyka pro 2. ročník ZŠ* (1999).

Situaci s výzkumem učebnic po r. 2000 výstižně sumarizuje J. Průcha:

„Některé aktivity v tomto směru v posledních letech sice existují, ale celkově – hlavně ve srovnání se zahraničím – je situace v české teorii a výzkumu učebnic nedobrá.“ (Průcha, 2006, s. 11).

Hlavní problém v této oblasti Průcha spatřuje v absenci specializovaného pracoviště podobného tomu, které existovalo v 80. letech.

V současnosti se situace s výzkumem učebnic v České republice pomalu ale jistě opět zlepšuje, a to díky 2 výrazným faktorům (Průcha, 2017):

- 1) Výrazným dílem k tomuto stavu přispívá nový Institut výzkumu školního vzdělávání Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kde od r. 2015 působí skupina pro teorii a analýzy učebnic. Tato instituce tedy konečně po více než 20 letech zaplnila chybějící místo v roli specializovaného pracoviště na poli výzkumu učebnic.
- 2) Ke zlepšení situace také přispívají vysokoškolští studenti, kteří prostřednictvím svých kvalifikačních prací rovněž ve větší či menší míře analyzují učebnice. V rámci oboru zeměpis např. vznikly v posledních letech tyto práce: *Analýza učebnic zeměpisu* (Janoušková, 2008), *Průmysl České republiky v učebnicích vlastivědy a zeměpisu pro druhý stupeň základních škol a víceletých gymnázií* (Šajna, 2013), *Geomorfologické termíny v současných českých učebnicích pro vyšší ročníky víceletých gymnázií a střední školy* (Lukášová, 2014) nebo *Postavení a obsahová vybavenost fyzické geografie v současných českých učebnicích zeměpisu pro základní školy a nižší stupně gymnázií* (Šťovičková, 2016).

Mezi významné vědecké pracovníky, kteří se v současnosti věnují výzkumu učebnic patří bezpochyby i P. Knecht – *Příležitosti k rozvíjení kompetence k řešení problémů v učebnicích a ve výuce zeměpisu* (2014), Z. Sikorová – *Učitel a učebnice: Užívání učebnic na 2. stupni základních škol* (2010) nebo I. Červenková – *Užívání učebnic a dalších textových materiálů při domácí přípravě žáků na výuku* (2010).

4. Kurikulum, postavení tématu v rámci kurikulárních dokumentů

4.1 Definice kurikula

Dříve než přikročíme k samotné analýze českých kurikulárních dokumentů je nutné si ujasnit, co vlastně chápeme pojmem kurikulum. Kurikulum, odvozené z latinského slova *currere*, znamená doslovně běh, či průběh. Do češtiny se tento výraz dostal z anglosaského prostředí, kde je definováno například tímto způsobem:

„(1) Kurikulum v užším vymezení znamená program výuky. (2) Kurikulum v širším vymezení znamená veškeré učení, jež probíhá ve škole nebo v jiných institucích, a to jak plánované, tak neplánované učení.“ (Lawton – Gordon, 1993).

V české pedagogice existuje také poměrně široké spektrum definic kurikula. V českém *Pedagogickém slovníku* (Průcha – Walterová – Mareš, 2013) je kurikulum chápáno takto:

„Kurikulum – obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole a v činnostech ke škole se vztahujících, její plánování a hodnocení.“

Kurikulum bychom tedy mohli chápat jako soubor všeho, co se nejen ve škole, ale i během svého života naučíme a osvojíme si. Jedná se o znalosti, dovednosti, ale i morální hodnoty a postoje. V rámci školského systému dále definujeme 3 subkategorie kurikula. *Zamýšlené kurikulum*, což interpretujeme jako ideál definovaný kurikulárními dokumenty, *realizované kurikulum*, ono skutečné kurikulum, které učitel předává svým žákům, a v neposlední řadě *dosažené kurikulum*, které chápeme jako to, co si žáci ve skutečnosti osvojí (Průcha, 2002).

Je očividné, že mezi zamýšleným a dosaženým kurikulem mohou být značné rozdíly. Prosadit tento názor i do kurikulárních dokumentů se začalo dařit až v 80. letech. Do té doby byl obsah vzdělávání přehruštěn termíny a informacemi a v praktickém učení byl nerealizovatelný (Průcha, 2002).

V současnosti je v České republice kurikulum realizováno prostřednictvím vzdělávacího programu. To odpovídá anglickému termínu *national curriculum*. Vzdělávací program se pak skládá z následujících částí (Průcha, 2017):

- *koncepce* vzdělávání pro vzdělávací soustavu celé země nebo pro určitý druh školy;
- *cíle* tohoto vzdělávání;
- *učební plán*, tj. seznam vyučovacích předmětů a jejich časové dotace;
- *učivo*, resp. témata učiva v jednotlivých předmětech (nebo v integrovaných předmětech);

- *cílové standardy*, formulované např. jako požadavky na to, co se mají žáci naučit v určitém ročníku či stupni školy, popř. mimo jako evaluační nástroje;
- *implementační plán*, tj. seznam kroků, jimiž bude program uváděn do praxe aj.

4.2 České kurikulární dokumenty

České kurikulární dokumenty existují od r. 2004 na 2 úrovních – státní a školní. Na úrovni státu existují 2 typy dokumentu, a to *Národní program vzdělávání* (tzv. Bílá kniha) a *rámcové vzdělávací programy* (zkráceně RVP). Národní program vzdělávání, který vznikl v r. 1999, stanovuje základní směr, kterým by se české vzdělávání mělo ubírat. Autoři uvádějí, že

„Česká Bílá kniha je pojata jako systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu.“ (MŠMT, 2001, s. 7)

Jednotlivé rámcové vzdělávací programy pak v návaznosti na Bílou knihu určují závazné rámce vzdělávání (zamýšlené kurikulum) a slouží jako výchozí dokumenty pro jednotlivé školy.

Školní úroveň pak v návaznosti na jednotlivá RVP tvoří *školní vzdělávací programy* (zkráceně ŠVP), které si tvoří každá škola individuálně a jsou závazná pouze pro učitele dané školy (měl by odpovídat realizovanému kurikulu). Systém kurikulárních dokumentů ČR má tedy následující strukturu (MŠMT, 2017):

Národní program vzdělávání;

- **Rámcové vzdělávací programy;**
  - **Státní úroveň;**
    - Předškolní vzdělávání (RVP PV),
    - Základní vzdělávání (RVP ZV, RVP ZŠS),
    - Střední vzdělávání (RVP G, RVP GSP, RVP DG, RVP SOV),
    - Ostatní vzdělávání (RVP ZUV, RVP JŠ).
  - **Školní úroveň.**
    - Školní vzdělávací programy dle RVP,
    - Školní vzdělávací programy, které nemají RVP.

Vysvětlivky: RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, RVP ZŠS – Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální, RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia, RVP GSP – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou, RVP DG – Rámcový vzdělávací program pro dvojjazyčná gymnázia, RVP SOV – Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání, RVP ZUV – Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání, RVP JŠ – Rámcový vzdělávací program pro jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky

V rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (zkráceně RVP ZV) nalezneme tyto vzdělávací oblasti:

- jazyk a jazyková komunikace,
- matematika a její aplikace,
- informační a komunikační technologie,
- člověk a jeho svět,
- člověk a společnost,
- člověk a příroda,
- umění a kultura,
- člověk a zdraví,
- člověk a svět práce,
- doplňující vzdělávací obory.

Tyto vzdělávací oblasti se dále dělí na nám známější „vyučovací předměty“. Pro nás je důležité zařazení dvou předmětů – občanské výchovy a zeměpisu, jelikož právě v těchto dvou předmětech se žáci s učivem definic států nejčastěji setkávají. Zeměpis bychom našli zařazený po bok přírodních věd, fyziky, chemie a přírodopisu, ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Naopak občanskou výchovu spolu s dějepisem v oblasti Člověk a společnost. Zařazení zeměpisu do kategorie Člověk a příroda autoři RVP ZV zdůvodňují jeho zájmem o planetu Zemi v oblastech meteorologie, hydrologie, kartografie atd. Zároveň ale také zdůrazňují i jeho společenskovední charakter. Toto řazení zeměpisu do kategorie přírodních věd, nikoliv mezi vědy humanitní, má v Česku historickou tradici, která přetrvává i na vysokých školách, kde se geografie zpravidla vyučuje na přírodovědeckých, nikoliv filozofických fakultách.

V návaznosti na RVP ZV existuje pro středoškolské vzdělávání množství variant RVP. Gymnázia mají celkem 3 různé RVP – pro „obyčejná“ gymnázia existuje RVP G, pro dvojjazyčná gymnázia RVP DG a pro sportovní gymnázia RVP GSP. Střední odborná vzdělání pak mají individuální RVP pro každý specializovaný obor, ale souhrnně je můžeme označit jako RVP SOV. Třetí kategorií středních škol pak tvoří školy umělecké (konzervatoře), které rovněž mají vlastní RVP a souhrnně je můžeme označit jako RVP ZUV.

4.3 Monarchie a republiky ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*

V RVP ZV je první vzdělávací oblastí, která se týká našeho tématu, *Člověk a společnost*. V této vzdělávací oblasti se nalézají dva vzdělávací obory – *Dějepis* a *Výchova k občanství*. Pro naše téma je důležitá právě výchova k občanství, která si klade mimo jiné za cíl seznámit žáky s politickou realitou státu a připravit je na roli budoucích občanů státu. V tomto vzdělávacím oboru, který nabízí několik vzdělávacích kategorií, naší problematice nejvíce vyhovuje kategorie *Člověk, stát a právo*. V rámci této kategorie můžeme nalézt tyto očekávané výstupy (MŠMT, 2017):

Žák

- VO-9-4-01: rozlišuje nejčastější typy a formy států a na příkladech porovná jejich znaky;
- VO-9-4-02: rozlišuje a porovnává úkoly jednotlivých složek státní moci ČR i jejich orgánů a institucí, uvede příklady institucí a orgánů, které se podílejí na správě obcí, krajů a státu;
- VO-9-4-03: objasní výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů;
- VO-9-4-04: vyloží smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvede příklady, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů;
- VO-9-4-05: přiměřeně uplatňuje svá práva včetně práv spotřebitele a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod, rozumí povinnostem občana při zajišťování obrany státu;
- VO-9-4-06: objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství;
- VO-9-4-07: provádí jednoduché právní úkony a chápe jejich důsledky, uvede příklady některých smluv upravujících občanskoprávní vztahy – osobní přeprava, koupě, oprava či pronájem věci;
- VO-9-4-08: dodržuje právní ustanovení, která se na něj vztahují, a uvědomuje si rizika jejich porušování;
- VO-9-4-09: rozlišuje a porovnává úkoly orgánů právní ochrany občanů, uvede příklady jejich činnosti a spolupráce při postihování trestních činů;
- VO-9-4-10: rozpozná protiprávní jednání, rozliší přestupek a trestní čin, uvede jejich příklady;

- VO-9-4-11: diskutuje o příčinách a důsledcích korupčního jednání.

V rámci těchto *očekávaných výstupů*, které chápeme jako vědomosti, znalosti a dovednosti, které by měl žák mít po ukončení školské docházky (ať na základní nebo střední škole) (MŠMT, 2017), můžeme říci, že učivo klasifikace monarchií a republik nejlépe pokrývá očekávaný výstup V0-9-4-01:

„Žák rozlišuje nejčastější typy a formy států a na příkladech porovnává jejich znaky.“

V rámci *učiva*, které chápeme jako soubor tematických okruhů, jež mají sloužit jako prostředek pro dosažení očekávaných výstupů (MŠMT, 2017), nám MŠMT nabízí množství okruhů, z nichž našemu tématu nejlépe vyhovuje tento:

- **Právní základy státu** – znaky státu, typy a formy státu; státní občanství ČR; Ústava ČR; složky státní moci, jejich orgány a instituce, obrana státu.

V RVP G, RVP DG a RVP GSP nalezneme velmi podobně konstruované očekávané výstupy. Rámcové vzdělávací programy pro gymnázia (všech tří typů) uvádějí identickou vzdělávací oblast *Člověk a společnost*, která nabízí stejně jako u RVP ZV vzdělávací obory *dějepis a občanský a společenskovědní základ*. U vzdělávacího oboru *Občanský a společenskovědní základ*, v kategorii *Občan ve státě* nalezneme tyto očekávané výstupy (MŠMT, 2007, a):

Žák

- rozlišuje a porovnává historické i současné typy států (forem vlády);
- vymezí, jakou funkci plní ve státě ústava a které oblasti života upravuje;
- objasní, proč je státní moc ČR rozdělena na tři nezávislé složky, rozlišuje a porovnává funkce a úkoly orgánů státní moc ČR;
- vyloží podstatu demokracie, odliší ji od nedemokratických forem řízení sociálních skupin a státu, porovná postavení občana v demokratickém a totalitním státě;
- objasní podstatu a význam politického pluralismu pro život ve státě, uvede příklady politického extremismu a objasní, v čem spočívá nebezpečí ideologií;
- rozlišuje složky politického spektra, porovnává přístupy vybraných politických uskupení k řešení různých otázek a problémů každodenního života občanů;
- uvede příklady, jak může občan ovlivňovat společenské dění v obci a ve státě a jakým způsobem může přispívat k řešení záležitostí týkajících se veřejného zájmu;

- vyloží podstatu komunálních a parlamentních voleb, na příkladech ilustruje možné formy aktivní participace občanů v životě obce či širších společenstvích;
- obhájí svá lidská práva, respektuje lidská práva druhých lidí a uvážlivě vystupuje proti jejich porušování;
- uvede okruhy problémů, s nimiž se může občan obracet na jednotlivé státní instituce, zvládá komunikaci ve styku s úřady;
- uvede příklady projevů korupce, analyzuje jejich příčiny a domýšlí jejich možné důsledky.

Očekávaný výstup, který koresponduje s tématem naší práce zní:

„Žák rozlišuje a porovnává historické i současné typy států (forem vlády).“

V návaznosti na něj pak můžeme v sekci *Učivo* nalézt doporučené učivo:

- **Stát** – znaky a funkce, formy státu, právní stát; Ústava ČR – přehled základních ustanovení.

Na středních odborných školách a školách uměleckých zpravidla nebývá dáván takový důraz na společenské vědy, jako je tomu třeba na gymnáziích. Výuka těchto věd je zde oslabena na úkor oborových specializací. V rámci vzdělávacího oboru *Společenskovědní vzdělání*, kategorie *Člověk jako občan*, nalezneme doporučené učivo:

- Stát, státy na počátku 21. století, český stát, státní občanství v ČR.

Klasifikací státních zřízení zde není bohužel přiřazen žádný konkrétní očekávaný výstup. Dá se předpokládat, že na humanitněji zaměřených odborných středních školách (pedagogické střední školy, střední školy se zaměřením na právní činnost apod.) bude tomuto tématu věnována o něco větší pozornost, ale ani v RVP těchto oborů nenalezneme pro toto tvrzení oporu (MŠMT, 2007, b).

4.4 Monarchie a republiky ve vzdělávací oblasti *Člověk a příroda*

Druhou vzdělávací oblastí, do které zasahuje téma našeho výzkumu, je *Člověk a příroda*. Tato vzdělávací oblast dále zaštiťuje 4 vzdělávací obory – *Fyzika*, *Chemie*, *Biologie* a *Zeměpis*. Ačkoliv naše téma nemá s přírodou moc společného, je řazeno do této kategorie z důvodu dvojího zaměření zeměpisu (geografie), který se zaměřuje jednak na přírodní složku, jednak

na složku společenskou. V českém prostředí se jedná o tradici, kdy je geografie chápána více jako přírodní věda, než jako věda společenská. MŠMT proto bylo nuceno v rámci zachování integrity předmětu přesunout i společenskovední složku zeměpisu (geografie) do kategorie přírodovědní. V rámci oboru *Geografie* již ale očekávané výstupy, zaměřující se na klasifikace států, nejsou tak jednoznačné, jako tomu bylo v oblasti předchozí. První vzdělávací kategorií, která nám nabízí vyhovující očekávané výstupy, je kategorie *Regiony světa*. Zde nacházíme tyto očekávané výstupy (MŠMT, 2017):

Žák

- Z-9-3-01: rozlišuje zásadní přírodní a společenské atributy jako kritéria pro vymezení, ohrazení a lokalizaci regionů světa;
- Z-9-3-02: lokalizuje na mapách světadíly, oceány a makroregiony světa podle zvolených kritérií, srovnává jejich postavení, rozvojová jádra a periferní zóny;
- Z-9-3-03: porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států;
- Z-9-3-04: zvažuje, jaké změny ve vybraných regionech světa nastaly, nastávají, mohou nastat a co je příčinou zásadních změn v nich.

Dle našeho názoru může námi zkoumané téma částečně zasahovat do očekávaného výstupu Z-9-3-03:

„Žák porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států.“

Další vhodnou kategorií je pak *Společenské a hospodářské prostředí*, kde můžeme nalézt následující očekávané výstupy (MŠMT, 2017):

Žák

- Z-9-4-01: posoudí na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světové populace, její rozložení, strukturu, růst, pohyby a dynamiku růstů a pohybů, zhodnotí na vybraných příkladech mozaiku multikulturního světa;
- Z-9-4-02: posoudí, jak přírodní podmínky souvisejí s funkcí lidského sídla, pojmenuje obecné základní geografické znaky lidských sídel;

- Z-9-4-03: zhodnotí přiměřeně strukturu, složky a funkce světového hospodářství, lokalizuje na mapách hlavní světové surovinové a energetické zdroje;
- Z-9-4-04: porovnává předpoklady a hlavní faktory pro územní rozmístění hospodářských aktivit;
- Z-9-4-05: porovnává státy světa a zájmové integrace států světa na základě podobných a odlišných znaků;
- Z-9-4-06: lokalizuje na mapách jednotlivých světadílů hlavní aktuální geopolitické změny a politické problémy v konkrétních světových regionech.

Z těchto očekávaných výstupů jsme jako nejvhodnější pro naše téma vybrali očekávaný výstup Z-9-4-05:

„Žák porovnává státy světa a zájmové integrace států světa na základě podobných a odlišných znaků.“

V rámci doporučeného učiva k této kategorii dle našeho názoru nejvíce vyhovuje:

- **Globalizační společenské, politické a hospodářské procesy** – aktuální společenské, sídelní, politické a hospodářské poměry současného světa, sídelní systémy, urbanizace, suburbanizace.

V rámci středoškolských RVP začneme opět u gymnázií. V rámci RVP G/ RVP DG/ RVP GSP, nalezneme vzdělávací obor *Geografie*, rovněž ve vzdělávací oblasti *Člověk a příroda*. První důležitou kategorií je *Sociální prostředí*, kde jsou určeny tyto očekávané výstupy (MŠMT, 2007, a):

Žák

- zhodnotí na příkladech dynamiku vývoje obyvatelstva na Zemi, geografické, demografické a hospodářské aspekty působící na chování, pohyb, rozmístění a zaměstnanost obyvatelstva;
- analyzuje hlavní rasová, etnická, jazyková, náboženská, kulturní a politická specifika s ohledem na způsob života a životní úroveň v kulturních regionech světa;
- identifikuje obecné základní geografické znaky a funkce sídel a aktuální tendence ve vývoji osídlení;

- zhodnotí na příkladech světové hospodářství jako otevřený dynamický systém s určitými složkami, strukturou a funkcemi a zohlední faktory územního rozmístění hospodářských aktivit, vymezí jádrové a periferní oblasti světa;
- zhodnotí nerovnoměrné rozmístění, objem a distribuci světových surovin a energetických zdrojů;
- rozliší a porovnává státy světa a jejich mezinárodní integrační uskupení a organizace podle kritérií vzájemné podobnosti a odlišnosti;
- lokalizuje na politické mapě světa hlavní aktuální geopolitické problémy a změny s přihlédnutím k historickému vývoji;
- vyhledá na mapách hlavní světové oblasti cestovního ruchu, porovná jejich lokalizační faktory a potenciál.

Z uvedených výstupů se našemu tématu nejvíce blíží tento očekávaný výstup:

„Žák rozliší a porovná státy světa a jejich mezinárodní a integrační uskupení a organizace podle kritérií vzájemné podobnosti a odlišnosti.“

Z nabídky učiva je rozhodně nejvhodnějším okruhem:

- **Kulturní a politické prostředí** – struktura obyvatelstva, státní zřízení, geopolitické procesy, hlavní světová ohniska napětí.

Na středních odborných školách a školách uměleckých má zeměpis velice těžké postavení (ve srovnání s ostatními přírodovědnými, ale i humanitními vědami). Na některých školách se nevyučuje vůbec a na těch, kde se vyučuje, má minimální hodinové dotace (zpravidla 2–4 hodiny za celé 4 roky studia). To má za následek to, že se tento předmět ani nevyskytuje samostatně v osnovách RVP SOV/ RVP ZUV. Je otázkou, proč je zeměpis upozadován v porovnání s fyzikou, chemií, dějepisem nebo třeba biologií.

Ze srovnání postavení tématu státní zřízení, ve vzdělávacích oborech Občanská výchova (společenskovědní základ) a Zeměpis (geografie) nám vyplývá následující. Téma je primárně zastoupeno v Občanské výchově, kde by také stěžejní část tohoto tématu měla být probrána jak na základní, tak na střední škole. Je však nutné podotknout, že i v očekávaných výstupech Zeměpisu je problematika státu zastoupena, především v oblasti komparace státních útvarů světa z hlediska různých politických, kulturních či hospodářských ukazatelů. Je tedy možné, že na některých základních školách, či gymnáziích, je toto téma probíráno z dvou různých pohledů. A to je dle našeho názoru dobře.

5. Stát – definice, teorie vzniku, dělení

Spolu s vývojem lidstva, které v jisté fázi svého vývoje upustilo od kočovného způsobu života, usídlilo se a začalo obhospodařovat půdu, vzniká i nutnost vytvoření nové formální společenské organizace. V dobách lovců a sběračů byly základní společenskou strukturou kočovné kmeny, které byly hierarchicky uspořádány, přičemž rozhodovací pravomoci získávali jejich členové na základě pohlaví, věku, schopností apod. V čele mohl být muž (patriarchální společnost), ale klidně také žena (matriarchální společnost). Se vznikem prvních civilizací, založených na zemědělcích a pastevcích, dochází i ke změně společnosti. Kmeny začínají ovládat určité území, spojují se a vznikají početnější komunity, které již nemohou být organizovány na základě tradiční kmenové hierarchie. Vznikají tedy protostáty.

Pojem *stát* pochází z latinského *status*, tedy stav, nebo postavení. Označuje cosi stálého, neměnného. Jako první tento termín v souvislosti s organizovanou společností obývající určité území použil N. Macchiavelli, avšak v běžné praxi se tento pojem začal používat až s nástupem osvícenství. Do té doby byly mnohem častějšími pojmy království (*regnum*), koruna nebo země (*terra*) (Adamová – Křížkovský, 2004). Tento fakt souvisí s výsostným postavením panovníka (dnes bychom řekli monarchy), který ztělesňoval určité území bez ohledu na jeho faktickou moc. Toto myšlení přetrvává v historických konotacích do současnosti, když se středověké i raně novověké státy často přímo ztotožňují s určitými panovníky. Těm se pak přisuzují až božské atributy, když se hovoří, že panovník vedl válku, uvedl reformu do praxe apod. (těžko to asi zvládl sám).

Kromě problematického termínu *stát* a jeho různých obměn narážíme na další překážku, a to v podobě: jakými slovy vlastně tento termín vymezit? A. Heywood definuje stát pomocí těchto hlavních pěti rysů (Heywood, 2008, s. 117):

- Stát je *suverénní*.
- Státní instituce jsou jasně a zřetelně „*veřejné*“, na rozdíl od „soukromých“ institucí občanské společnosti.
- Stát se „apriorně“ těší legitimitě.
- Stát je nástrojem *ovládání*.
- Stát je *územní* organizace.

Český politologický slovník definuje stát takto (Tóth, 2015, s. 123):

„Organizační jednotka komunitní lidské existence, která je charakteristická dlouhodobou mocenskou strukturou, územím a svrchovaností.“

Tóth považuje tedy za určující znaky státu jeho suverenitu, schopnost kontrolovat nějaké území a existenci společenské hierarchie moci. Všechny tyto prvky však musí mít nějakou dobu trvání, stát tedy není státem okamžitě, ale stává se jím až v průběhu času. Oproti Heywoodovi neklade důraz na podmínku legitimacy, tedy že i okolní státy a jeho obyvatelstvo uznají existenci tohoto státu. Pokud bychom se řídili Tóthovou definicí, nově vzniklé státy, jako např. Jižní Súdán, by státem ještě nebyly, jelikož nepotvrzují podmínku dlouhodobosti. Naopak ostrov Taiwan, který již od konce 2. světové války je fakticky nezávislým na kontinentální Číně, by dle této teorie státem pravděpodobně byl. Tóthova teorie je volnější a lépe odráží skutečný stav věcí. Není omezoována právě podmínkou legitimacy, která často stojí na rozhodnutí velkých hráčů světové politiky.

Heywoodovy podmínky, které jsou dle našeho názoru konkrétnější a přísnější, naopak vylučují sporné státy, jelikož jim právě schází podmínka legitimacy. Stejně tak na rozdíl od Tótha neklade podmínku dlouhodobosti, a tedy že v okamžiku, kdy je stát legitimním a splňuje i ostatní podmínky „státovosti“, stává se existujícím státem. Zajímavé je kritérium č. 4, tedy že stát je „nástrojem ovládnutí“. V tomto bodě připomíná Heywood jednak pojem *legitimního násilí* (stát určuje, co se smí, a co ne, a pouze on je oprávněn vymáhat dodržování těchto příkazů), jednak pravděpodobně hlavní důvod existence státu. Tento bod částečně souvisí se suverenitou státu, jelikož pouze rozhodnutí suverénního státu nejsou zpochybňována státy ostatními. Dle našeho názoru se nejedná přímo o podmiňující rys státu. Spíše jej můžeme chápat jako nepříliš často si uvědomovanou podstatu státu.

5.1 Teorie vzniku státu

Otázka vzniku státu je do dnešních dob otázkou diskuzí, které jsou vedeny především na poli filozofie. Adamová a Křížkovský (2004) uvádějí tyto 4 základní teorie vzniku státu:

- **Teologická teorie** – stát vznikl jako projev boží vůle. Panovník v jeho čele byl vyvolen božskou mocí a je s ní úzce spjat.
- **Patriarchální teorie** – stát vznikl z rodinných svazků, které se postupně rozrostly a ovládly určité území.
- **Teorie násilí** – silnější kmen si podřídil kmen slabší. Stát vzniká jako prostředek, skrze nějž elita ovládá poddané/otroky.
- **Teorie společenské smlouvy** – stát vznikl na základě dobrovolné dohody mezi vícero stranami (kmeny). Ty se dobrovolně vzdaly části své moci za účelem společné prosperity a bezpečí.

Na tyto tradiční teorie navazují mnozí modernější autoři (Hegel, Kant, Marx atd.), kteří se snaží o definice tzv. *moderního státu*. V těchto teoriích již však není hlavním cílem objasnit vznik státu, ale objasnit důvod existence státu a jeho podstatu. V současnosti je dle Šamalíka *moderním státem* takový stát, který je ústavní a jeho legitimita je odvozena od jeho obyvatelstva. Ti mu legitimitu projevují ve volbách, kde volí své představitele do čela tohoto státu. Zároveň v tomto státě existuje soustava soudů, které jsou nezávislé (Šamalík, 1995).

5.2 Typy dělení států

V současné době existuje na světě přinejmenším 193 nezávislých států s tím, že dále existuje několik území ve sporném postavení (Factbook, 2019). Z velké části se jedná o suverénní státy, kterým ale chybí již zmíněná podmínka legitimacy (např. Taiwan, Palestina, Kosovo apod.). Způsobů, jak dělit státy světa je nepřehledné množství. Můžeme státy dělit dle různých ekonomických, demografických, ideologických nebo politických ukazatelů. Jedno ze základních dělení států je také dělení historické. Dle tohoto dělení rozeznáváme 4 typy států v posloupnosti (Adamová – Křížkovský, 2004), jak se postupně vyvíjely od jednoho k druhému.

Státy otrokářské, které jsou typické pro období starověku. V těchto státech existují 3 hlavní skupiny obyvatel. Jedná se o privilegované (aristokracii, panovníky), o všední lid s omezenými právy a o otroky, nejpočetnější část obyvatel bez jakýchkoliv práv. V období středověku se vyvinuly **státy feudální**, založené na principu trojího lidu. V nejstarší podobě se jedná o 3 skupiny obyvatel, které jsou si rovné. O vrstvu bojovníků, která chrání ostatní vrstvy, o skupinu duchovních, kteří se starají o duchovní život, a o vrstvu pracujících, jejichž úkolem je obstarat obživu pro předchozí 2 vrstvy. Toto pragmatické rozdělení rolí se brzy zvrátilo v neprospěch vrstvy pracujících, která se stala podřízena vrstvě duchovní i vrstvě vojenské. Tento typ státu přetrval až do moderní doby, kdy jej nahradil **stát buržoazní**. V tomto státě jsou práva všech dána zpravidla ústavou a z právního hlediska jsou si všichni rovni. Rozdílnost však přetrvává v rovině ekonomické, kde vzniká opět vrstva elity (buržoazie) a vrstva podřízených (dělníků). Je zde vysoká míra závislosti mezi třídou elity a třídou dělníků. Střední třída, která by byla do jisté míry nezávislá na obou hlavních třídách, zde téměř neexistuje. Posledním historickým typem státu, který se vyvinul v reakci na „kapitalistické vykořisťování“, je **stát socialistický**. Tento stát je založen na ideji rovnosti obyvatel, jak právní tak ekonomické, a jeho cílem je ukončení procesu vykořisťování. V minulosti se vyvinuly 2 formy tohoto státu. Prvním byl demokratický, sociální stát, kde bylo postavení dělnické třídy posilováno formou ochranných zákonů, a druhým pak komunistický stát, kde došlo k tzv. buržoazní revoluci.

Vůdcové dělnické třídy se dostali k moci násilím a formou násilí zaváděli rovnou, beztřídní společnost (Adamová – Křížkovský, 2004).

Dnešní moderní vyspělé státy jsou do velké míry kombinací buržoazního státu, kde funguje princip kapitalismu, a umírněného sociálního státu, kde stát pomocí zákonů chrání i chudé a znevýhodněné vrstvy obyvatelstva.

Pro náš obor zájmu je ale pravděpodobně nejdůležitější dělení státu z hlediska politického. Fňukal (2013) v této kategorii vymezuje 2 hlavní kritéria dělby států, a to **z hlediska hlavy státu** a **z hlediska územní organizace státní moci**. Dělením států dle jejich hlavního představitele se budeme věnovat až v následující kapitole. Fňukal státy z hlediska územní organizace státní moci dělí takto:

- **unitární státy** (státy s jednotnou soustavou zákonů i právním řádem);
  - *centralizovaný unitární stát* (vyšší admin. jednotky mají absolutní moc nad nižšími – např. Čína, bývalý SSSR);
  - *decentralizovaný unitární stát* (nižší admin. jednotky mají určitou míru samostatnosti);
- **složené státy** (jednotlivé části mají vysokou míru autonomie – zpravidla vlastní zákony);
  - *reálná unie* (např. bývalé Rakousko-Uhersko, státy jsou samostatné a mají společné jen nejzákladnější prvky, panovníka, zahraniční politiku, rozpočet apod.);
  - *federace* (těsnější svazek, státy mají společný parlament, vládu, ale rozdílné zákony).
    - Federace – podle charakteru členů,
      - územní (např. USA),
      - etnické (např. Belgie, bývalé ČSR).
    - Federace – podle právního postavení členů,
      - symetrické (USA, Brazílie),
      - asymetrické (Rusko).

V rámci složených států, kromě reálné unie a federace, zmiňuje navíc Rumpel (Baar – Rumpel – Šindler, 1996) 2 specifické typy nepřímě složených států, a to **personální unii** a **konfederaci**. **Personální unii**, na rozdíl od unie reálné, chápe jako 2 naprosto nezávislé státy, které jsou spojeny pouze osobou panovníka. Jako příklad takového státu uvádí České království ve středověku (za vlády Lucemburků, Jagellonců), kdy bylo království spojeno personálně

s Lucemburskem, či Polskem a Uherskem. Dle našeho názoru bychom za takovýto typ unie mohli považovat dnešní *Commonwealth realm*, státy bývalého britského impéria, které do dnešní doby uznávají za svého formálního panovníka britského monarchu (Adamová – Křížkovský, 2004, označují tento typ složení jako *moderní unii*). Druhým typem nepřímo složených států je pak dle Rumpela **konfederace**, kterou chápe jako dočasné uskupení nezávislých států, které se spojily za účelem společné zahraniční, ekonomické či finanční politiky. Jako příklad zmiňuje jižanské státy USA během americké občanské války nebo Švýcarsko do r. 1848. Dle našeho názoru má poměrně velké množství konfедераčních rysů dnešní *Evropská unie*, jejíž členské státy se ve prospěch společných orgánů vzdaly části ekonomické i politické svobody.

Politologická literatura k dělení států přistupuje poněkud odlišněji. Nejčastější je v tomto ohledu dělení z hlediska vztahu mezi vládnoucími orgány a obyvatelstvem. Nacházíme zde dělení na:

- **demokratické režimy** – státní forma, ve které jsou vyloučena politická privilegia pro jednotlivce nebo malou skupinu lidí (Tóth, 2015);
- **autoritativní režimy** – které se vyznačují mírnou ideologizací a snahou vládnoucí strany o ovládnutí politické sféry. Ostatní složky života (kultura, vzdělání, náboženství, podnikání) bývají zpravidla nedotčeny (Šmíd, 2011);
- **totalitní režimy** – tyto režimy se vyznačují silným ideologickým vlivem, který zasahuje do všech stránek života obyvatel. Dochází k cílené propagandě a stát má monopol na všechny významné aspekty státu (médiá, armáda, ekonomická činnost, soudy...) (Šmíd, 2011).

Druhým dělením je pak dělení z hlediska nositele státní moci. Toto dělení má původ v aristotelovském učení, které vymezuje 6 základních typů vlády (Filip – Svatoň – Šimáčková, 2015).

3 kladné

- **monarchii** – vládu osvíceného panovníka,
- **aristokracii** – vládu moudré menšiny,
- **politeu** (dnešní demokracii) – vládu lidu.

a 3 záporné

- **tyranii** – samovládu, ze které má prospěch pouze vládnoucí,
- **oligarchii** – vládu skupiny bohatých, kteří pouze rozmnožují svůj majetek,

- **demokracii** (dnešní ochlokracii) – vládu luzy, která se podobá anarchii.

Dnešní politologie tuto šestici poněkud rozšířila. Filip – Svatoň – Šimáčková (2015) například uvádějí 20 různých typů vlád.

- **monokracie** – vláda jednotlivce,
- **aristokracie** – vláda elity,
- **teokracie** – vláda církve,
- **partokracie** – vláda jedné strany,
- **partitokracie** – vláda založena na dohodách vícero stran,
- **meritokracie** – vláda nejzasloužilejších,
- **timokracie** – vláda majetných,
- **plutokracie (oligarchie)** – vláda nejbohatších,
- **stratokracie** – vojenská diktatura,
- **ideokracie** – vláda ideologie (politické nebo náboženské),
- **gerontokracie** – vláda starších,
- **androkracie** – vláda mužů,
- **gynekokracie** – vláda žen,
- **etnokracie** – vláda jednoho národa,
- **demokracie** – vláda lidu,
- **isokracie** – vláda dospělých,
- **demarchie** – vláda zprostředkovaných (lidem),
- **ochlokracie** – vláda luzy,
- **kleptokracie** – vláda zlodějů (vykořisťovatelů),
- **anarchie** – vláda nikoho.

Z uvedeného přehledu základních politických kategorií, podle kterých můžeme státy dělit, je patrné, že jak politologie, tak politická geografie přistupují k tomuto tématu mírně odlišně. Zatímco politická geografie dává větší důraz na prostorové aspekty politiky, politologie dává důraz na ideovou a právní stránku věci. Na druhou stranu je nutné vyzvednout, že politicko-geografická literatura zpravidla uvádí i ideová a právní dělení, které jsme zde uvedli jako dělení politologická (pochopitelně z toho důvodu, že jim politologická literatura dává mnohem větší prostor). Naopak v rámci politologické literatury se s prostorovou, či administrativní dělbou státu, setkáváme mnohem méně často.

6. Státy z hlediska způsobu výběru hlavy státu

Doposud jsme se v naší práci vyhýbali klasifikaci států z hlediska hlavy státu. Toto dělení je velmi oblíbené, jelikož na rozdíl od jiných dělení států zde panuje mezi autory výrazná shoda. Republiky a monarchie jsou od sebe velice snadno odlišitelné a neexistuje zde žádná střední cesta. Země má buďto panovníka, který má omezené období vlády (alespoň de iure) a do čela se dostal vítězstvím ve volbách, nebo v jeho čele stojí osoba, většinou člen nobility, jehož období vlády nebývá omezeno a vládnoucí úřad získává zpravidla dědičně. Toto dělení je častokrát spojováno s dělením na demokratické státy a státy totalitní, kde však již hranice mezi jednotlivými formami nejsou ani zdaleka tak ostré.

V minulosti byly republiky spojovány s ideálem demokracie, pokroku a svobody a naopak monarchie se staly synonymem konzervatismu, tradice a nesvobody. Toto myšlení mělo za následek, že v 1. pol. 20. století došlo k nárůstu množství republik právě na úkor monarchií. I v současnosti, pokud dochází ke vzniku nového státu, je jeho státním zřízením zpravidla republika. Důvodem vzácnosti nových monarchií v současnosti již ale není zpravidla odpor k bývalým režimům. Monarchistické zřízení vychází většinou z historické tradice, kterou ale moderní státy z různých důvodů nemají. Snaha o demokratické zřízení zde hraje sekundární roli, jelikož ve většině dnešních zemí má samotná hlava států malý vliv na tento jev (paradoxně, historii navzdory, některé monarchie jsou demokratické a některé republiky totalitní).

6.1 Dělení monarchií

Pojem monarchie pochází z řeckých výrazů *monos* a *archein*, které znamenají vládu jednotlivce. Z historického hlediska se jedná o tradiční formu vlády, která ale v průběhu let nabývala různých forem. Ve starověku a středověku byl stát zpravidla tak silný, jak schopný byl jeho panovník a jeho rádčové. V dobách raného novověku moc monarchů výrazně vzrostla až do formy tzv. *absolutismu*, kdy panovník ztělesňoval veškerou státní moc. I v současnosti bychom ve světě našli tento typ monarchie, ačkoliv je již mnohem méně častý. V dnešní době se většinou rozlišují 2 druhy monarchií (Filip – Svatoň – Šimáčková, 2015). Jedná se o:

- **Absolutní (absolutistickou) monarchii**, kde panovník (král, císař, sultán) drží veškerou moc ve svých rukou (ovládá všechny 3 složky státní moci). Jedná se o tradiční historickou formu státního zřízení, která v některých státech světa přetrvává do dnes (např. v Saúdské Arábii).
- **Konstituční monarchii**, kde je moc panovníka omezená ústavou (konstitucí). Panovník má v těchto zemích pouze reprezentativní funkci (evropské monarchie). Tato mladší

forma monarchie začala vznikat v raném novověku v souvislosti s počátky národních hnutí.

Toto dělení monarchií se často vyskytuje právě i v naší zkoumané oblasti, tj. v učebnicích pro základní a střední školy. V politicko-geografické literatuře můžeme nalézt poněkud odlišné dělení, a to do tří typů monarchií (např. Baar – Rumpel – Šindler, 1996):

- **Absolutní monarchie** – tento typ zcela odpovídá výše uvedenému politologickému dělení.
- **Konstituční monarchie** – jsou chápány jako monarchie, kde si panovník ponechal část rozhodovacích pravomocí. Je omezen ústavou a nemá moc nad soudy ani zákonodárnou složkou moci. Jeho funkce je tedy jednak reprezentativní, jednak stojí v čele moci výkonné. Jeho role je tedy velmi podobná roli prezidenta prezidentské republiky. Tento typ monarchie je typický pro blízkovýchodní monarchie (s výjimkou Saúdské Arábie).
- **Parlamentní monarchie** – jedná se o typ monarchie, kde panovník ztratil většinu politické moci. Jeho hlavním úlohou je reprezentovat stát. Veškerou politickou moc má parlament a vláda, která vzniká na základě svobodných voleb. Panovník nehraje při ustanovování vlády žádnou roli. Typickým příkladem takovýchto monarchií jsou monarchie evropské.

Ještě poněkud jiné dělení monarchií, rovněž do tří typů, nabízí P. Ort (2004). Ten dělí výše uvedené **absolutní monarchie** do dvou kategorií, a to:

- **Absolutní monarchie** – které chápe ve smyslu „Stát jsem já“. Panovník takového státu má neomezenou moc, titul předává dědičně svým potomkům, či příbuzným. Legitimita tohoto panovníka má rovněž zpravidla božský původ. Ort uvádí, že se jedná o historický typ monarchie, který dnes již neexistuje.
- **Omezené monarchie** – tento typ chápe jako „absolutní monarchii dnešního typu“. Panovník má stále výraznou moc ve státě a ovládá všechny 3 složky státní moci. Zároveň ale v těch nejdůležitějších otázkách státu (daně, vyhlášení války apod.) je omezen. Ort uvádí příklad Spojených arabských emirátů, kde absolutní monarcha je kontrolován všelidovým shromážděním, které má výrazný vliv na nejvýznamnější otázky státu. Takovýto typ státu bychom našli i ve středověké Evropě, kde panovník byl v otázce daní omezen ostatními stavy (šlechtici, duchovenstvem, městy).

Třetím typem u Orta jsou pak monarchie konstitučního charakteru, které odpovídají výše uvedenému politologickému dělení (jedná se tedy o kombinaci konstituční a parlamentní monarchie dle Baara, Rumpela a Šindlera).

Zvláštním typem monarchií, které se vymykají tradičnímu spojení monarchistického titulu s královskou rodinou, jsou **monarchie volební**. Tento typ monarchií byl typický pro období středověku, kdy panovník získával korunu z rukou privilegovaných stavů (šlechty). Pravděpodobně nejextrémnější formy volební monarchie dosáhlo Polského království, kde monarchové byli pouze loutkami v rukou šlechty, která měla rozhodující vliv ve státě. V současnosti proto rozlišujeme z hlediska volby panovníka **monarchie dědičné a volební**. Toto dělení nám umožňuje vysvětlit státní zřízení poněkud zvláštních monarchií, jako jsou např. Vatikán nebo Kambodža. Papež, který jsou současně hlavou katolické církve a vatikánským králem, má absolutní moc, avšak je do své funkce dosazen kolegiem kardinálů. Proto bývá Vatikán občas označován nikoliv jako monarchie, ale jako teokracie. V Kambodži pak sice existuje královská rodina, ale krále doživotně vybírá královská rada (Fňukal, 2013).

6.2 Dělení republik

Druhým typem státního zřízení jsou republiky. Výraz republika pochází ze složení latinských výrazů *res publica*, tedy věc veřejná. Z názvu vyplývá, že republika by měla být demokratickým státem, jehož představitelé získali moc z rukou lidu. Všichni občané by se bez rozdílu měli moci účastnit na politické moci (Tóth, 2015). Na rozdíl od monarchií, kde panovník vládne zpravidla neomezenou dobu, je hlava republik (označovaná jako prezident) určena na časově omezenou dobu. Většinou se jedná o mandát v délce 4–5 let s tím, že obvykle může být prezident znovuzvolen pro následující období (Fňukal, 2013). Prezident plní roli představitele státu, je vnějším nositelem jeho suverenity a plní některé exekutivní a moderační funkce. Na rozdíl od monarchy ale nemá čestné tituly a není oproti ostatním občanům nijak osobně privilegován (Filip – Svatoň – Šimáčková, 2015).

Stejně jako monarchií, rozlišujeme i republik několik druhů. Zpravidla rozlišujeme republiky tří typů:

- **parlamentní republiky,**
- **prezidentské republiky,**
- **poloprezidentské republiky.**

Parlamentní republiky jsou založeny na principu spolupráce všech tří složek státní moci. Hlavní podíl moci leží na moci zákonodárné, resp. dolní komoře parlamentu, která má pravomoc vyslovit nedůvěru vládě (exekutivě). Pojistkou proti případu neschopnosti legislativy vytvořit novou vládu je pak prezident, který má v krajní situaci možnost rozpustit parlament. Výrazným prvkem parlamentních republik je post premiéra, který stojí v čele vlády a je pověřen

jejím sestavením. Společně pak musejí získat důvěru vlády a zpravidla formální schválení prezidenta. Role prezidenta parlamentní republiky je často omezena na reprezentování státu v mezinárodních vztazích a plnění čestných funkcí (Fňukal, 2013).

V rámci parlamentních republik existují i výjimky, kde naopak exekutiva má nad legislativou navrch. Typickým příkladem této situace je např. Německo, kde spolkový kancléř stojí v čele nejsilnější strany a má velmi silné postavení. Německý systém totiž zapovídá odvolání kancléře, aniž by se opoziční strany shodly na jeho nástupci. Stabilita tohoto systému tedy stojí na neschopnosti spolupráce opozice (Šmíd, 2011).

Druhým typem jsou pak **republiky prezidentské**. V tomto typu republiky jsou složky státní moci důsledně odděleny (Šmíd, 2011). V čele exekutivy stojí prezident zvolený přímou volbou, který kromě reprezentativní funkce také skutečně vládne (na rozdíl od republik parlamentních). Post premiéra zde neexistuje a vláda je odpovědná prezidentovi, nikoliv parlamentu. Funkce parlamentu spočívá především ve vydávání zákonů a schvalování rozpočtu. Prezident, jakožto šéf exekutivy, má silné postavení a je nezávislý na parlamentu (Baar – Rumpel – Šindler, 1996). Odvolán z funkce může být pouze za výjimečných okolností (tzv. *impeachment*) při prokázání zneužití úřadu. Pro správné fungování státu je nutné, aby měl prezident na své straně většinu v parlamentu, kterou může získat svou nadstranickostí. (Šmíd, 2011).

Třetím typem jsou **poloprezidentské republiky**. Jedná se o jakýsi kompromis mezi oběma předešlými formami. Existuje zde tzv. „zdvojená exekutiva“ (Šmíd, 2011), která funguje na principu spolupráce prezidenta s premiérem. Oba stojí v čele exekutivy a mají rozdělené pravomoci. Prezident, podobně jako u prezidentských republik, získává svůj post z rukou lidu, naopak vláda, podobně jako u parlamentních republik, je odpovědná parlamentu. Funkčnost státu zde zcela závisí na spolupráci premiéra a prezidenta, u nichž je předpoklad, že jsou stejného politického přesvědčení. Situace, kdy premiér a prezident jsou z názorově odlišných stran netvořících koalici, je označovaná jako *kohabitace*. Postavení prezidenta vůči premiérovi je velmi pohyblivé a závisí stát od státu (Filip – Svatoň – Šimáčková, 2015).

Abychom mohli lépe vymezit rozdíly mezi těmito 3 typy republik, rozhodli jsme se hlavní rozdílové kategorie promítnout do tabulky.

Tab. 1 Rozdíly mezi typy republik dle J. Šmída (2011)

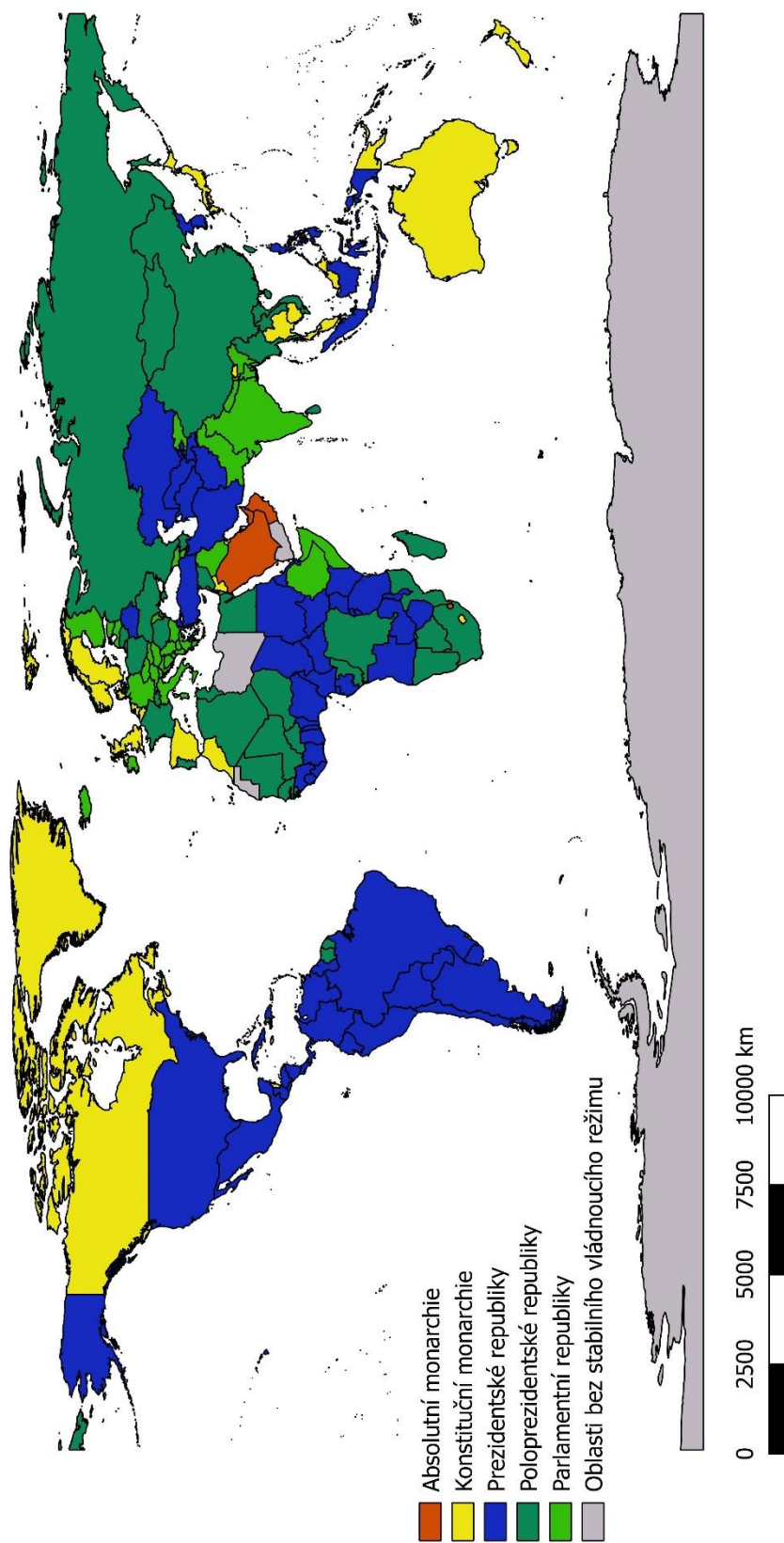
Kategorie	Parlamentní r.	Prezidentské r.	Poloprezidentské r.
Funkce prezidenta	reprezentativní	reprezentativní, šéf exekutivy	reprezentativní, spoluúčast na exekutivě
Funkce premiéra	šéf exekutivy	neexistuje	spoluúčast na exekutivě
Odpovědnost vlády	vůči parlamentu	vůči prezidentovi	vůči parlamentu
Volba prezidenta	zpravidla nepřímá	přímá	přímá

Zdroj: Šmíd, 2011 (vlastní zpracování)

V současnosti existuje ve světě 44 států (tedy asi 1/5 všech států světa), které můžeme charakterizovat jako monarchie. Z tohoto počtu je však 16 součástí již zmíněného *Commonwealth realms*, tedy společenství Spojeného království a jeho bývalých kolonií. (Factbook, 2019). Většina světových monarchií má konstituční nebo parlamentní formu, a jedná se o demokratické státy.

Zbytek států světa se pak řadí mezi republiky. Prezidentské republiky bychom našli převážně v Americe, Africe a na Středním Východě, kde výrazné postavení prezidenta je častokrát spojeno s nedemokratickými režimy. Poloprezidentské republiky se nacházejí převážně v Africe a východní Evropě a parlamentní ve zbytku republikánské Evropy a východní a jihovýchodní Asii. V Evropě mají parlamentní republiky původ ve snaze o co nejvýraznější odlišení od bývalých monarchistických režimů (Habsburská monarchie, Osmanská říše, carské Rusko, Pruské císařství), v Asii pak podobně tak ve vztahu k bývalým koloniálním mocnostem (Británie, Francie).

Politická mapa světa dle státního zřízení (2018)

Autor: Jiří Przybyla (QGIS)
Zdroj dat: CIA Factbook (2015)

Obr. 1 Politická mapa světa dle státních zřízení v r. 2018

7. Metodika zpracování učebnic

Pedagogický a didaktický empirický výzkum má podobně jako ten geografický speciální metody a postupy, které jsou uplatňovány při zkoumání školní reality či školských dokumentů a učebních pomůcek. Při výběru vhodných výzkumných metod jsme se řídili dělením J. Pelikána (2011), který je dělí do 12 kategorií:

- explorační metody,
- ratingové metody,
- metoda Q-třídění,
- psychosémantická metoda,
- obsahová analýza,
- testy,
- projektivní metoda a techniky,
- metoda měření sociálních vztahů,
- behaviorální metoda,
- experimentální metoda,
- metody školní etnografie,
- metoda longitudinálního šetření.

Pro náš výzkum jsme se rozhodli využít metod **obsahové analýzy**, které se využívají především pro výzkum školské (např. RVP, učebnice) a školní (např. školní řád) dokumentace. (Pelikán, 2011). Těmto metodám se velmi podrobně věnuje J. Průcha (1998), který dále rozlišuje 7 kategorií metod zkoumání učebnic. Jedná se o:

- metody kvantitativní,
- metody obsahové analýzy,
- metody dotazování,
- metody observační,
- metody testovací,
- metody experimentální,
- metody komparativní.

Z této nabídky jsme vybrali **kvantitativní metody**, které se dle Průchy využívají pro výzkum verbálních a neverbálních elementů. Mezi verbální elementy pak můžeme řadit právě námi zkoumané termíny, dělení a definice.

Do kategorie učebnic s doložkou MŠMT (platnou někdy v období let 1993–2018), které se alespoň okrajově zabývají tématem monarchií a republik, se nám podařilo zařadit celkem 29 titulů (uvedeny v seznamu učebnic). Z těchto 29 titulů spadá 11 mezi učebnice občanské výchovy/základů společenských věd a 18 mezi učebnice zeměpisu/geografie. Zároveň 23 z těchto titulů je doporučeno jako učebnice pro ZŠ, zbylých 7 patří mezi učebnice pro SŠ.

V rámci našeho výzkumu se zaměříme nejprve na výskyt následujících termínů:

- **Republika**
  - parlamentní republika;
  - poloprezidentská republika (a termíny podobné);
  - prezidentská republika.
- **Monarchie**
  - konstituční monarchie;
  - parlamentní monarchie;
  - absolutní/absolutistická monarchie.

Kromě srovnání poměru výskytu termínů se také zaměříme na srovnání učebnic občanské výchovy a zeměpisu, a učebnic pro základní školy a pro střední školy. Kromě výskytu termínů vezmeme také v potaz výskyt grafických materiálů (fotografie, mapy) a dále množství otázek podporujících fixaci učiva.

Následně se zaměříme na definice těchto termínů. Těm vytvoříme na základě odborné literatury „klíčové pojmy“, které by měly definice obsahovat a budeme zjišťovat míru zastoupení těchto klíčových pojmů v definicích. Pro kategorii monarchií pro nás bude směrodatná publikace M. Fňukala *Politická geografie* (Olomouc, 2013), pro kategorii republik pak kromě Fňukala ještě publikace J. Šmída *Politologie* (Praha, 2011).

8. Výsledky a jejich interpretace

8.1 Obsahová analýza

Tab. 2 Výskyt zkoumaných termínů ve vybraných učebnicích zeměpisu a občanské výchovy pro ZŠ a SŠ s doložkou MŠMT vydané mezi lety 1991–2018

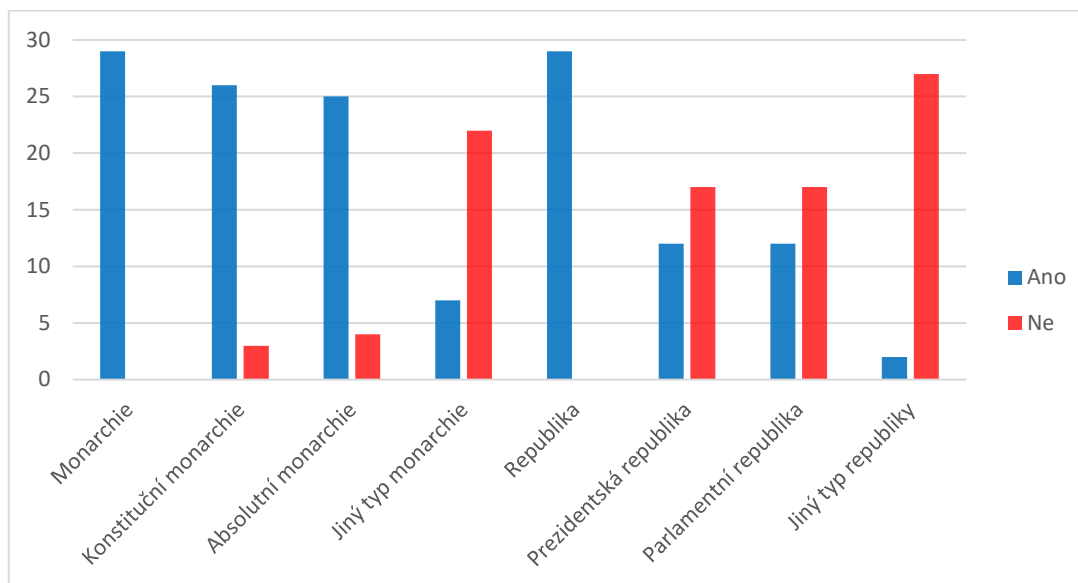
Název učebnice	Autor	Rok vydání	Vydavatelství	Obor	Monarchie	Konstituční monarchie	Absolutní monarchie	Jiný typ monarchie	Republika	Prezidentská republika	Parlamentní republika	Jiný typ republiky
Geografie 3, Regionální geografie světa	Pluskal, Miroslav a kol.	1998	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Hospodářský zeměpis	Skokan, Ladislav	1991	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Hospodářský zeměpis, Glob. geog. aspekty svět. hosp.	Bičík, Ivan a kol.	2010	NČGS	Z	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
Lidé na živé planetě	Lorenc, Petr	1998	Moby Dick	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Občanská nauka pro SOŠ	Dudák, Vladislav a kol.	2008	SPN	OV	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Občanská výchova (pro 8. a 9. roč. ZŠ)	Dudák, Vladislav a kol.	2005	Fortuna	OV	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Občanská výchova 7	Brom, Zdeněk a kol.	2014	Fraus	OV	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Občanská výchova pro 7. roč.	Valenta, Milan	2003	SPL – práce	OV	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
Občanská výchova pro 9. roč. ZŠ	Dudák, Vladislav – Holčák, Petr – Mareš, Richard	1999	SPN	OV	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne

Název učebnice	Autor	Rok vydání	Vydavatelství	Obor	Monarchie	Konstituční monarchie	Absolutní monarchie	Jiný typ monarchie	Republika	Prezidentská republika	Parlamentní republika	Jiný typ republiky
Politická mapa dnešního světa	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	2001	Fortuna	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Právo pro každého	kolektiv	2014	Partners Czech	OV	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Seminář a praktikum ze zeměpisu	Braun, Richard	1998	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne
Současný svět, Uč. zeměpisu pro 8. a 9. ročník ZŠ	Herink, Josef a kol.	2010	NČGS	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne
Společenské složky krajiny, Politická mapa světa	Pluskal, Miroslav a kol.	2003	Alter	Z	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
Společenské vědy pro SŠ, 2. díl	Dufek, Pavel a kol.	2010	Didaktis	OV	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano
Společenský a hospodářský zeměpis	Herink, Jan	2010	Kvarta	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne
Vybrané kapitoly z učiva zeměpisu pro 7. roč. ZŠ	Skokan, Ladislav	1992	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Výchova k občanství (pro 8. roč. ZŠ)	Lunerová, Jitka – Štěřba, Radim – Svobodová, Monika	2014	Nová škola	OV	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
Výchova k občanství (pro ZŠ)	Bílý, Jiří	1995	Fortuna	OV	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Výchova k občanství (uč. pro 6.–9. roč. ZŠ)	Čapek, Robert a kol.	2012	Gaudeamus	OV	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne

Název učebnice	Autor	Rok vydání	Vydavatelství	Obor	Monarchie	Konstituční monarchie	Absolutní monarchie	Jiný typ monarchie	Republika	Prezidentská republika	Parlamentní republika	Jiný typ republiky
Základy státopr. teorie, ekonomie a ekonomiky a neform. logiky	Eichler, Bohuslav a kol.	1995	Fortuna	OV	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis, Lidé žijí a hospodaří na zemi	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	1998	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis, Putování po světadílech (1. díl)	Svatoňová, Hana a kol.	2009	Nová škola	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis 5, Hospodářství a společnost	Voženílek, Vít a kol.	2003	Prodos	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne
Zeměpis 7	Kohoutová, Alice – Preis, Jiří – Dvořák, Jiří	2014	Fraus	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis 7, 1. díl	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	1992	Fortuna	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis 8, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	2009	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis 9, Kapitoly ze zeměpisu	Braun, Richard	1995	SPN	Z	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne
Zeměpis 9, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Hübelová, Dana	2010	Nová škola	Z	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
Zastoupení kladných odpovědí (%)	-	-	-	-	100,00	89,66	86,21	24,14	100,00	41,38	41,38	6,90

Vysvětlivky: Z – zeměpis, OV – občanská výchova

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

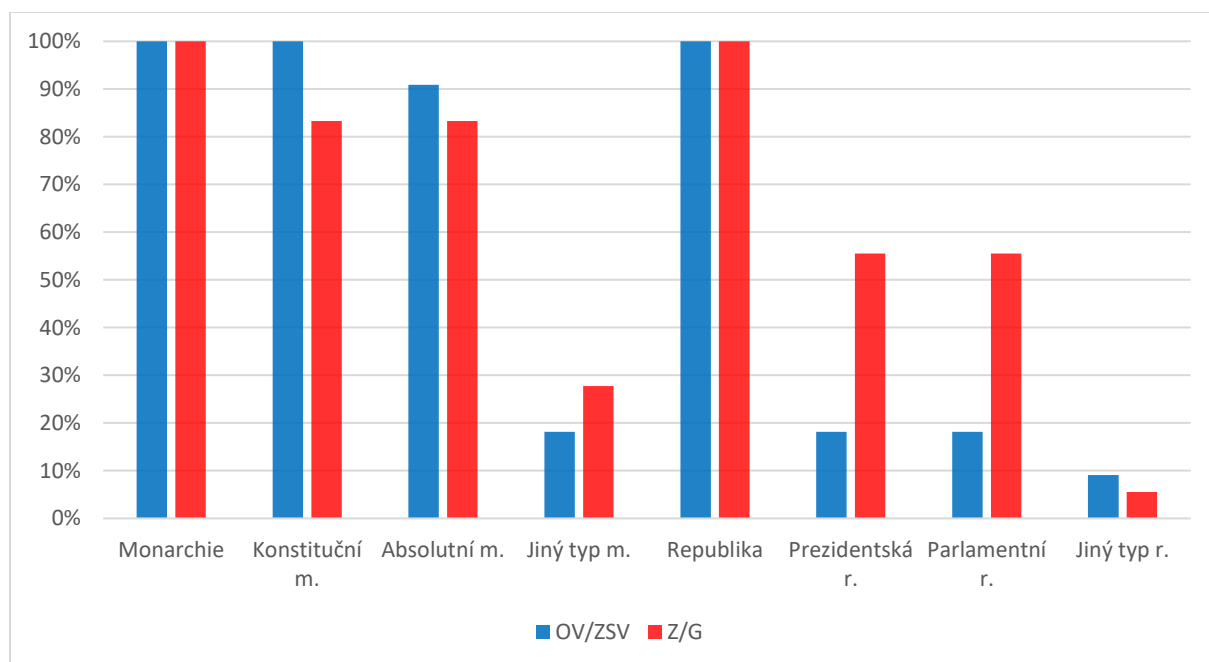
Obr. 2 Míra zastoupení termínů v rámci učebnic pro ZŠ a SŠ (1991–2018)

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Z prvního měření je viditelné, že zastoupení termínů není ani zdaleka rovnoměrné. Zatímco u subkategorií monarchií je zastoupení více než 80% (přesně se jedná o 26, resp. 25 učebnic z 29), republiky bývají děleny mnohem méně často, a to v pouhých 41 % případů (přesně se jedná o 12 učebnic z 29). Pokud se zaměříme na doplňkové kategorie, tedy jiný typ monarchie či republiky, monarchie bývají děleny do dalších kategorií v asi ¼ případů (nejčastěji se jedná o dělení na konstituční a parlamentní monarchie, případně uvádějí teokracii jako specifický typ monarchie). Poloprezidentské republiky, které jsou paradoxně ve světě zastoupeny stejně často, jako zbývající dva typy republik, jsou v učebnicích naprosto opomíjeny a jsou zmiňovány pouze ve 2 učebnicích z námi zkoumaného vzorku.

Další měření bylo zaměřeno na rozdíly ve výskytu termínů v učebnicích pro základní školy a pro střední školy a dále učebnicích zeměpisu/geografie oproti učebnicím občanské výchovy/základů společenských věd. Při našem výzkumu se nám bohužel nepodařilo nalézt dostatečné množství středoškolských učebnic, které se věnují našemu tématu, a proto naše závěry v tomto ohledu budou velmi orientační. Dovolíme si tvrdit, že důvodem tohoto jevu je právě nízké zastoupení předmětů geografie a základy společenských věd v rámci středoškolského vzdělávání. Z výsledků učebnic pro základní školy můžeme říci, že se výrazně neliší od výsledků celkových. U učebnic středoškolských je viditelné, že se tématu věnují o něco podrobněji. Výrazněji je v těchto učebnicích především zastoupeno učivo o republikách, respektive jejich subkategoriích.

Co se týče srovnání předmětů zeměpisu a občanské výchovy, jsou výsledky následující. V kategoriích „parlamentní republika“ a „prezidentská republika“ jsou poměry zastoupení více méně shodné a pohybují se okolo 40 % (OV asi 36% výskyt termínů, Z asi 44% výskyt termínů). Kategorie „jiný typ republiky“ je pak jak v občanské výchově, tak zeměpisu zastoupena jednou učebnicí. Výrazný rozdíl v poměrech mezi učebnicemi občanské výchovy a zeměpisu nastává u termínů monarchií. V učebnicích zeměpisu/geografie se dělení na absolutní a konstituční monarchie vyskytuje ve 100 % případů, naopak u učebnic občanské výchovy/základů společenských věd pouze v 72 % v případě prvním, a v 64 % v případě druhém. V třetí zkoumané kategorii „jiný typ monarchie“ pak má mírně vyšší procentuální zastoupení OV/ZSV, avšak ve skutečnosti je kategorie zastoupena ve 4 učebnicích Z/G a 3 učebnicích OV/ZSV.

Obr. 3 Srovnání poměru výskytu termínů v učebnicích OV/ZSV a Z/G (1991–2018)

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Třetí zkoumanou kategorií v oblasti obsahové analýzy pak je zastoupení doprovodných jevů, jako jsou fotografie, mapy, kontrolní otázky apod. Vzhledem k tomu, že tato práce není zaměřená na didaktickou stránku učebnic, nebudeme hodnotit vhodnost fixačních úloh a jiných doplňkových materiálů. Důvodem pro sledování výskytu fotografií panovníků je záměr zjistit, které republiky/monarchie považují autoři za nejvíce reprezentativní. Naším cílem pouze bude zhodnotit míru jejich výskytu a v kategorii map zhodnotit jejich geografickou validitu (vzhledem k datu vzniku učebnice).

Tab. 3 Výskyt grafických prvků a fixačních cvičení v kapitolách zaměřených na monarchie a republiky ve vybraných učebnicích zeměpisu a občanské výchovy pro ZŠ a SŠ vydané mezi lety 1991–2018

Název učebnice	Autor	Rok vydání	Vydavatelství	Obor	Výskyt fotografií panovníků	Výskyt map	Výskyt kontrolních otázek, fixačních cvičení
Geografie 3, Regionální geografie světa	Pluskal, Miroslav a kol.	1998	SPN	Z	Ne	Ne	Ano
Hospodářský zeměpis	Skokan, Ladislav	1991	SPN	Z	Ne	Ne	Ne
Hospodářský zeměpis, Glob. geog. aspekty svět. hosp.	Bičík, Ivan a kol.	2010	NČGS	Z	Ne	Ne	Ne
Lidé na živé planetě	Lorenc, Petr	1998	Moby Dick	Z	Ne	Ne	Ano
Občanská nauka pro SOŠ	Dudák, Vladislav a kol.	2008	SPN	OV	Ne	Ne	Ano
Občanská výchova (pro 8. a 9. roč. ZŠ)	Dudák, Vladislav a kol.	2005	Fortuna	OV	Ne	Ne	Ano
Občanská výchova 7	Brom, Zdeněk a kol.	2014	Fraus	OV	Ne	Ne	Ne
Občanská výchova pro 7. roč.	Valenta, Milan	2003	SPL – práce	OV	Ne	Ne	Ano
Občanská výchova pro 9. roč. ZŠ	Dudák, Vladislav – Holčák, Petr – Mareda, Richard	1999	SPN	OV	Ne	Ne	Ano
Politická mapa dnešního světa	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	2001	Fortuna	Z	Ne	Ano	Ano
Právo pro každého	kolektiv	2014	Partners Czech	OV	Ne	Ne	Ano
Seminář a praktikum ze zeměpisu	Braun, Richard	1998	SPN	Z	Ne	Ne	Ano
Současný svět, Uč. zeměpisu pro 8. a 9. ročník ZŠ	Herink, Josef a kol.	2010	NČGS	Z	Ne	Ano	Ano
Společenské složky krajiny, Politická mapa světa	Pluskal, Miroslav a kol.	2003	Alter	Z	Ano	Ano	Ano
Společenské vědy pro SŠ, 2. díl	Dufek, Pavel a kol.	2010	Didaktis	OV	Ano	Ne	Ano
Společenský a hospodářský zeměpis	Herink, Jan	2010	Kvarta	Z	Ne	Ne	Ano

Název učebnice	Autor	Rok vydání	Vydavatelství	Obor	Výskyt fotografií panovníků	Výskyt map	Výskyt kontrolních otázek, fixačních cvičení
Vybrané kapitoly z učiva zeměpisu pro 7. roč. ZŠ	Skokan, Ladislav	1992	SPN	Z	Ne	Ne	Ano
Výchova k občanství (pro 8. roč. ZŠ)	Lunerová, Jitka – Štěrba, Radim – Svobodová, Monika	2014	Nová škola	OV	Ano	Ne	Ano
Výchova k občanství (pro ZŠ)	Bílý, Jiří	1995	Fortuna	OV	Ne	Ne	Ano
Výchova k občanství (uč. pro 6.–9. roč. ZŠ)	Čapek, Robert a kol.	2012	Gaudeamus	OV	Ano	Ne	Ano
Základy státopr. teorie, ekonomie a ekonomiky a neform. logiky	Eichler, Bohuslav a kol.	1995	Fortuna	OV	Ne	Ne	Ano
Zeměpis, Lidé žijí a hospodaří na zemi	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	1998	SPN	Z	Ne	Ano	Ano
Zeměpis, Putování po světadílech (1. díl)	Svatoňová, Hana a kol.	2009	Nová škola	Z	Ano	Ne	Ano
Zeměpis 5, Hospodářství a společnost	Voženílek, Vít a kol.	2003	Prodos	Z	Ano	Ano	Ano
Zeměpis 7	Kohoutová, Alice – Preis, Jiří – Dvořák, Jiří	2014	Fraus	Z	Ano	Ne	Ano
Zeměpis 7, 1. díl	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	1992	Fortuna	Z	Ne	Ne	Ano
Zeměpis 8, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	2009	SPN	Z	Ne	Ano	Ano
Zeměpis 9, Kapitoly ze zeměpisu	Braun, Richard	1995	SPN	Z	Ne	Ano	Ano
Zeměpis 9, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Hübelová, Dana	2010	Nová škola	Z	Ne	Ano	Ano
Zastoupení kladných odpovědí (%)	-	-	-	-	31,03	27,58	89,66

Vysvětlivky: Z – zeměpis, OV – občanská výchova

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Ze sledování výskytu doprovodných jevů v učebnicích jsme zjistili, že fotografie panovníků se vyskytují pouze v asi ve čtvrtině případů, z toho 3krát v učebnicích OV/ZSV a 4krát v učebnicích Z/G. Nejčastěji zastoupenými panovníky jsou britský monarcha (královna Alžběta II. – 4krát) a saúdský král (král Salmán bin Abd al-Azíz – 3krát). Saúdská Arábie a Spojené království jsou obecně zmiňovány jako ukázkové příklady absolutní, resp. konstituční/parlamentní monarchie.

Mapy se v učebnicích vyskytují podobně často jako fotografie. Zjistili jsme výskyt map s tematikou státních zřízení v 8 učebnicích, vždy se ale jednalo o učebnici zeměpisu. Monarchie se vyskytují na všech 8 mapách, republiky jsou klasifikovány 5krát. Většina map je validních, snad s výjimkou učebnic *Zeměpis 9* (Braun, 1995), kde značná část afrických a některých asijských států nemá klasifikováno státní zřízení, a *Současný svět* (Herink a kol., 2010), kde z nějakého důvodu (snad chyba grafického zpracování) nejsou zaznačeny i tak známé monarchie, jako je např. Dánsko, Jamajka nebo Papua-Nová Guinea. V obou dvou učebnicích rovněž chybí mezi monarchiemi Kambodža, o jejíž specifickém monarchistickém zřízení jsme psali již dříve (kapitola Dělení monarchií).

Poslední kategorií našeho výzkumu pomocí obsahové analýzy byl výskyt opakovacích cvičení, otázek a jiných úloh. Můžeme konstatovat, že s výjimkou tří je toto učivo do jisté míry opakováno ve všech učebnicích. Výrazný rozdíl však nastává v kvalitě a četnosti těchto úloh. Nejčastěji se jedná o 1 nebo 2 otázky typu: „Vysvětli rozdíl mezi monarchií a republikou.“, „Znáš nějaké evropské monarchie?“ nebo „Najdi na mapě světa...“. Výraznější snahu o fixaci učiva jsme zjistili pouze u několika učebnic, např. v *Občanská výchova pro 7. ročník* (Valenta, 2003), kde se autor snaží provázat učivo občanské výchovy s dějepisem zaměřením se i na historické formy republik (řecké *polis*) a monarchií, nebo také v učebnici *Zeměpis 8, lidé a hospodářství* (Chalupa – Demek – Rux, 2009), kde je tomuto tématu věnováno až 13 různých otázek a cvičení (jedná se o součet úloh v učebnici a pracovním sešitě).

8.2 Zjišťování platnosti použitých definic – monarchie

Kromě výskytu termínů souvisejících s našim tématem se chceme také zaměřit na způsob, kterým autoři učebnic tyto termíny definují. Jak jsme již dříve uvedli (kapitola Stát – definice, teorie vzniku, dělení) způsobů, kterými se dají definovat republiky a monarchie je velmi mnoho. Rozhodli jsme se proto s použitím odborné literatury stanovit kritéria, která podle nás musí daná poučka monarchie, republiky, nebo některé z jejich podkategorií splňovat.

Jako první budeme zkoumat definice monarchií. Jako klíčové prvky definic jsme zvolili tyto pojmy (dle Fňukala, 2013):

- **Monarchie**
  - dědičný úřad;
  - neomezené funkční období;
  - specifické pravomoci;
  - tituly panovníka.
    - **Absolutní monarchie**
      - neomezená moc panovníka.
    - **Konstituční monarchie**
      - moc panovníka omezena ústavou;
      - ceremoniální postavení panovníka;
      - rozhodující moc ve státě má parlament/vláda.
    - **Parlamentní monarchie**
      - ceremoniální postavení panovníka;
      - rozhodující moc ve státě má parlament/vláda.
    - **Teokracie**
      - moc státu je dána z rukou boha.

V kategorii konstitučních a parlamentních monarchií jsme byli nuceni vytvořit kompromisní společnou kategorii, ačkoliv v odborné literatuře bývají někdy tyto 2 typy od sebe odděleny. Důvodem pro to je skutečnost, že napříč odbornou literaturou neexistuje shoda v těchto kategoriích, a dokonce dochází k záměně jejich názvů v definicích (např. Filip – Svatoň – Šimáčková, 2015, definují konstituční monarchii stejně jako Fňukal, 2013, monarchii parlamentní).

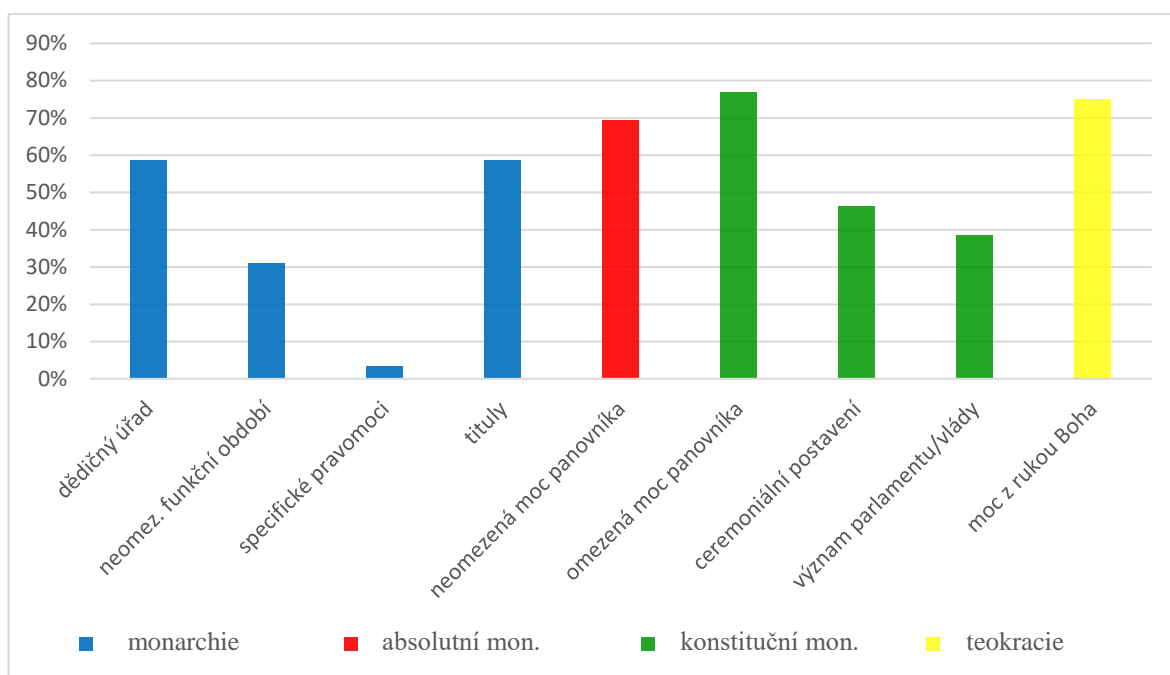
Tab. 4 Výskyt klíčových pojmů monarchií v kapitolách zaměřených na monarchie a republiky ve vybraných učebnicích zeměpisu a občanské výchovy pro ZŠ a SŠ vydané mezi lety 1991–2018

Název učebnice	Autor	Monarchie				Absolutní m.	Konstituční m.	Konst. / Parlamentní m.		Teokracie
		dědičný úřad	neomez. funkční období	specifické pravomoci	tituly	neomezená moc panovníka	omezená moc panovníka	ceremoniální postavení	význam parlamentu/vlády	moc z rukou Boha
Geografie 3, Regionální geografie světa	Pluskal, Miroslav a kol.	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne
Hospodářský zeměpis	Skokan, Ladislav	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	-
Hospodářský zeměpis, Glob. geog. aspekty svět. hosp.	Bičík, Ivan a kol.	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	-
Lidé na živé planetě	Lorenc, Petr	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	-
Občanská nauka pro SOŠ	Dudák, Vladislav a kol.	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	-
Občanská výchova (pro 8. a 9. roč. ZŠ)	Dudák, Vladislav a kol.	Ano	Ano	Ne	Ano	-	-	-	-	Ano
Občanská výchova 7	Brom, Zdeněk a kol.	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
Občanská výchova pro 7. roč.	Valenta, Milan	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	-
Občanská výchova pro 9. roč. ZŠ	Dudák, Vladislav – Holčák, Petr – Mareda, Richard	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	-
Politická mapa dnešního světa	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Právo pro každého	kolektiv	Ano	Ano	Ne	Ano	-	-	-	-	Ano
Seminář a praktikum ze zeměpisu	Braun, Richard	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	-
Současný svět, Uč. zeměpisu pro 8. a 9. ročník ZŠ	Herink, Josef a kol.	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	-
Společenské složky krajiny, Politická mapa světa	Pluskal, Miroslav a kol.	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano

Název učebnice	Autor	Monarchie				Absolutní m.	Konstituční m.	Konst. / Parlamentní m.		Teokracie
		dědičný úřad	neomez. funkční období	specifické pravomoci	tituly	neomezená moc panovníka	omezená moc panovníka	ceremoniální postavení	význam parlamentu/vlády	moc z rukou Boha
Společenské vědy pro SŠ, 2. díl	Dufek, Pavel a kol.	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Společenský a hospodářský zeměpis	Herink, Jan	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	-
Vybrané kapitoly z učiva zeměpisu pro 7. roč. ZŠ	Skokan, Ladislav	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Výchova k občanství (pro 8. roč. ZŠ)	Lunerová, Jitka – Štěrba, Radim – Svobodová, Monika	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	-
Výchova k občanství (pro ZŠ)	Bílý, Jiří	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	-
Výchova k občanství (uč. pro 6.–9. roč. ZŠ)	Čapek, Robert a kol.	Ne	Ano	Ne	Ne	-	-	-	-	-
Základy státopr. teorie, ekonomie a ekonomiky a neform. logiky	Eichler, Bohuslav a kol.	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano
Zeměpis, Lidé žijí a hospodaří na zemi	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Zeměpis, Putování po světadílech (1. díl)	Svatoňová, Hana a kol.	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ne	Ano	-
Zeměpis 5, Hospodářství a společnost	Voženílek, Vít a kol.	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Zeměpis 7	Kohoutová, Alice – Preis, Jiří – Dvořák, Jiří	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	Ne	Ano	-
Zeměpis 7, 1. díl	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Zeměpis 8, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Zeměpis 9, Kapitoly ze zeměpisu	Braun, Richard	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	-
Zeměpis 9, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Hübelová, Dana	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano

Vysvětlivky: - (pomlčka) = termín není v učebnici zastoupen

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Obr. 4 Míra zastoupení kritérií v definicích monarchií v učebnicích pro ZŠ a SŠ (1991–2018)

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Z měření výskytu námi stanovených kritérií v definicích monarchií v učebnicích zeměpisu a občanské výchovy pro základní a střední školy jsme zjistili, že míra zastoupení těchto kritérií se velmi různí. Z obecných znaků monarchií je v učebnicích nejčastěji uvedeno, že panovníkův úřad je dědičný (17 učebnic) a také jsou často uváděny titulatury panovníků – car, král, sultán, emír apod. (17 učebnic). Naopak kritérium specifických pravomocí, tedy že panovník má určité výsady oproti ostatním obyvatelům, je zmíněno pouze v 1 učebnici (Pluskal, Miroslav a kol. – *Společenské složky krajiny*). Úplně nejčastěji (20 učebnic) je v učebnicích zmiňováno omezení pravomoci panovníka ústavou, často v kontrastu s pravomocemi absolutistického monarchy, který vládne neomezeně (vyskytuje se v 18 učebnicích).

Při zjišťování průměrného počtu vhodných kritérií vyskytujících se v definicích jsme zjistili, že definice splňují v průměru asi polovinu kritérií (48 %). Z uvedeného výčtu učebnic nejlepšími výsledky dosáhla učebnice M. Pluskala – *Společenské složky krajiny*, která jako jediná obsahuje všechny námi vyřčená kritéria. Naopak některé učebnice (5) neobsahují vůbec žádné definice a pouze uvádějí výčet typů monarchií. V těchto učebnicích jsou však námi sledované monarchie a republiky zpravidla uvedeny pouze v rámci opakovacích kapitol a autoři jim tedy nevěnují přílišnou pozornost.

8.3 Zjišťování platnosti použitých definic – republiky

Druhou oblastí definic, kterou jsme se rozhodli zkoumat, jsou definice republik. Vymezení klíčových kategorií bude v této oblasti mnohem jasnější, protože na rozdíl od monarchií panuje v definicích republik v odborné literatuře výrazná shoda. Jako podmiňující kritéria jsme zvolili následující klíčové pojmy (podle Šmíd, 2011 a Fňukal, 2013):

- **Republika**

- v čele státu je prezident;
- hlava států volena ve volbách;
- omezené funkční období prezidenta.
  - **Parlamentní republika**
    - omezené pravomoci prezidenta;
    - vláda je odpovědná parlamentu;
    - v čele exekutivy je premiér.
  - **Prezidentská republika**
    - velmi silné pravomoci prezidenta;
    - v čele exekutivy prezident;
    - přímá volba prezidenta.
  - **Poloprezidentská republika**
    - výrazné pravomoci prezidenta i premiéra.

Tab. 5 Výskyt klíčových pojmů republik v kapitolách zaměřených na monarchie a republiky ve vybraných učebnicích zeměpisu a občanské výchovy pro ZŠ a SŠ vydané mezi lety 1991–2018

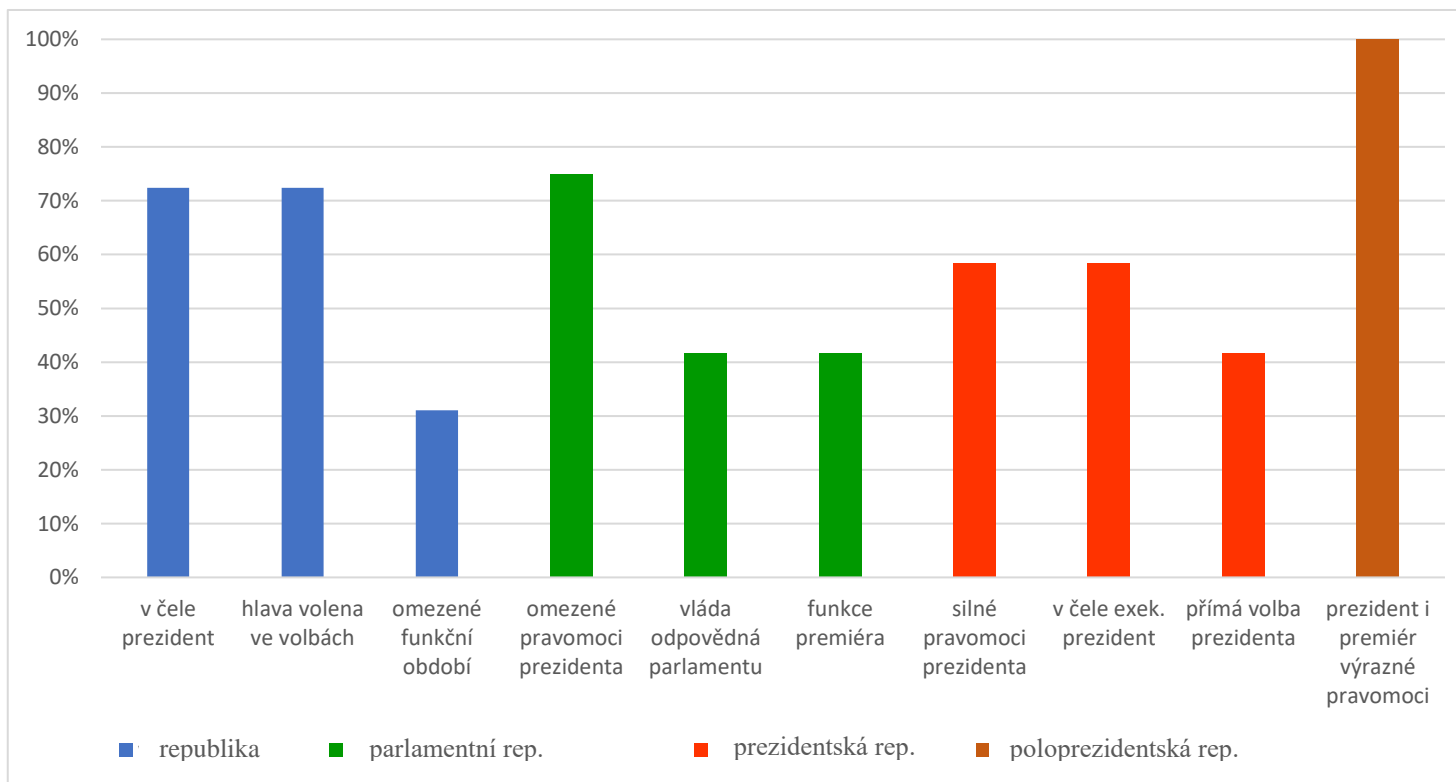
Učebnice	Autor	Republika			Parlamentní republika			Prezidentská republika			Poloprez. republika
		v čele prezident	hlava volena ve volbách	omezené funkční období	omezené pravomoci prezidenta	vláda odpovědná parlamentu	funkce premiéra	silné pravomoci prezidenta	v čele exek. prezident	přímá volba prezidenta	prezident i premiér výrazné pravomoci
Geografie 3, Regionální geografie světa	Pluskal, Miroslav a kol.	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Hospodářský zeměpis	Skokan, Ladislav	Ne	Ne	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Hospodářský zeměpis, Glob. geog. aspekty svět. hosp.	Bičík, Ivan a kol.	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	-
Lidé na živé planetě	Lorenc, Petr	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Občanská nauka pro SOŠ	Dudák, Vladislav a kol.	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Občanská výchova (pro 8. a 9. roč. ZŠ)	Dudák, Vladislav a kol.	Ano	Ano	Ano	-	-	-	-	-	-	-
Občanská výchova 7	Brom, Zdeněk a kol.	Ne	Ne	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Občanská výchova pro 7. roč.	Valenta, Milan	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	-
Občanská výchova pro 9. roč. ZŠ	Dudák, Vladislav – Holčák, Petr – Mareš, Richard	Ne	Ne	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Politická mapa dnešního světa	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Právo pro každého	kolektiv	Ano	Ano	Ano	-	-	-	-	-	-	-
Seminář a praktikum ze zeměpisu	Braun, Richard	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	-
Současný svět, Uč. zeměpisu pro 8. a 9. ročník ZŠ	Herink, Josef a kol.	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Společenské složky krajiny, Politická mapa světa	Pluskal, Miroslav a kol.	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ne	-

Učebnice	Autor	Republika			Parlamentní republika			Prezidentská republika			Poloprez. republika
		v čele prezident	hlava volena ve volbách	omezené funkční období	omezené pravomoci prezidenta	vláda odpovědná parlamentu	funkce premiéra	silné pravomoci prezidenta	v čele exek. prezident	přímá volba prezidenta	prezident i premiér výrazné pravomoci
Společenské vědy pro SŠ, 2. díl	Dufek, Pavel a kol.	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
Společenský a hospodářský zeměpis	Herink, Jan	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ne	Ano	-
Vybrané kapitoly z učiva zeměpisu pro 7. roč. ZŠ	Skokan, Ladislav	Ano	Ano	Ano	-	-	-	-	-	-	-
Výchova k občanství (pro 8. roč. ZŠ)	Lunerová, Jitka – Štěrba, Radim – Svobodová, Monika	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ano	Ano	-
Výchova k občanství (pro ZŠ)	Bílý, Jiří	Ne	Ne	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Výchova k občanství (uč. pro 6.–9. roč. ZŠ)	Čapek, Robert a kol.	Ne	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zák. stát. teorie, ekonomie, ekonomiky a neform. logiky	Eichler, Bohuslav a kol.	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zeměpis, Lidé žijí a hospodaří na zemi	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zeměpis, Putování po světadílech (1. díl)	Svatoňová, Hana a kol.	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zeměpis 5, Hospodářství a společnost	Voženílek, Vít a kol.	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne	-
Zeměpis 7	Kohoutová, Alice – Preis, Jiří – Dvořák, Jiří	Ne	Ne	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zeměpis 7, 1. díl	Baar, Vladimír – Pollaková, Miluše	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zeměpis 8, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne	-
Zeměpis 9, Kapitoly ze zeměpisu	Braun, Richard	Ano	Ano	Ne	-	-	-	-	-	-	-
Zeměpis 9, Lidé a hospodářství	Chalupa, Petr – Hübelová, Dana	Ano	Ano	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	-

Vysvětlivky: - (pomlčka) = termín není v učebnici zastoupen

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Obr. 5 Míra zastoupení kritérií v definicích republik v rámci učebnic pro ZŠ a SŠ (1991–2018)

Zdroj: vlastní měření (zpracováno v MS Excel 2017)

Začněme nejdříve s interpretací výsledků pro základní charakteristiky republik. U 2 ze 3 klíčových pojmů jsme našli více než 70% shodu (21 učebnic z 29) s výskytem v definicích učebnic. Pokud bychom od tohoto čísla odečetli 5 učebnic, které stejně jako u monarchií pouze uvádějí výčet termínů, dostali bychom se na 88% shodu. Definice jsou také často doplněny o nepřímé znaky republik, nejčastěji se jedná o kritérium základního zákona – ústavy. Podmínka existence ústavy však platí i pro konstituční monarchie, a proto ji nemůže považovat za primární znak republik.

Při měření korektnosti definic republik v oblasti subkategorií jsme narazili na problém, že dělení republik na prezidentské a parlamentní je mnohem méně časté, než je tomu u monarchií na konstituční a absolutní. Jak jsme již uvedli při zkoumání četnosti termínů, parlamentní a prezidentské republiky se vyskytují v pouze asi 40 % učebnic. Z celkového vzorku 29 učebnic se tedy tyto subkategorie vyskytují v pouhých 12 učebnicích. Důvodem pro toto snížené zastoupení může být dle našeho názoru fakt, že republiky bývají výrazněji probírány v kapitolách věnovaných politickému systému ČR. Tyto kapitoly ale zpravidla vůbec neřeší prezidentské a poloprezidentské systémy.

V rámci klíčových pojmů parlamentních a prezidentských republik se průměrná četnost výskytů pohybuje okolo 50 %. Jak jsme již ale zmínili, existují výrazné rozdíly v kvalitně podání učiva v rámci jednotlivých učebnic. Mezi učebnice, které zpracovávají téma republik nejlépe z hlediska terminologické správnosti, patří *Geografie 3* (Pluskal, 1998) – 9 klíčových pojmů z 10, a *Společenské vědy pro SŠ, 2. díl* (Dufek, 2010) – rovněž 9 klíčových pojmů z 10.

8.4 Srovnání vývoje tématu v učebnicích

V závěrečné části naší práce bychom se ještě chtěli krátce dotknout vývoje tématu monarchií a republik v českých učebnicích ve 20. století. Rozhodli jsme se náš vzorek učebnic srovnat s vybranými učebnicemi z 30., 50., 60. a 80. let za účelem zjištění, zda došlo v průběhu času k nějakým výrazným změnám v chápání těchto termínů. Pro srovnání s naším vzorkem současných učebnic jsme vybrali učebnice *Občanská nauka a výchova* (Dejmek, 1935), *Občanská nauka a výchova pro I., II. a III. ročník měšťanských škol* (Břeský – Reitler, 1935) a *Zeměpis 7* (Skokan – Šipka – Štosková, 1982).

Pokud bychom srovnali učivo monarchií a republik z let 30. s učivem současnosti zjistili bychom, že z hlediska obsahu se nijak výrazně neliší. Monarchie jsou standartně děleny na absolutní a konstituční a i u republik bychom našli podobnou charakteristiku. V námi zkoumaných historických učebnicích se nevyskytovalo dělení na subkategorie republik, ale to

postrádají i mnohé současné učebnice. Jedinou výraznější odlišnost v pojmání učiva oproti současnosti vidíme ve faktu, že učivo je zde mnohem výrazněji provázáno s dějepisem. Autoři popisují absolutní monarchie na historických příkladech, na základě revolucí pak vysvětlují přeměnu v konstituční monarchie a republiky. Jediné podobné provázání předmětů jsme našli v učebnici *Občanská výchova pro 7. ročník* (Valenta, 2003).

Ačkoliv jsme původně plánovali do našeho výběru zařadit učebnice z 50. a 60. let, abychom mohli porovnat učebnice z dob komunismu s učebnicemi z dob liberalismu, museli jsme od této volby nakonec upustit. Nepodařilo se nám totiž nalézt žádnou učebnici z těchto let, která by se tomuto tématu věnovala. Pochopitelně nemůžeme s jistotou říci, že se učivo neprobíralo, ale i přesto si dovolíme si tvrdit následující.

V 50. a 60. letech bylo dnešní dělení států na monarchie a republiky nahrazeno jiným, a to na **kapitalistické** a **socialistické státy**. Ve valné většině učebnic občanské výchovy v duchu snahy o výchovu uvědomělých komunistických občanů jsou akcentovány rozdíly mezi Východem a Západem. Je zde kladen důraz na pochopení základů komunistické ideologie a třídního boje, filozofie marxismu-leninismu a základů rodinného života.

Učebnice zeměpisu jsou orientovány jednak fyzicko-geograficky, jednak regionálně (podobně jako v současnosti). Pokud se učebnice věnuje klasifikaci států, dělí je z hlediska ekonomického rozvoje (státy kapitalistické, státy socialistické, státy rozvojové). Ani v rámci regionální geografie států ale není u popisu monarchií vůbec zmiňována tato výrazná odlišnost od státního zřízení Československa. Důraz je zde opět kladen na ekonomickou stránku států a přírodní podmínky.

Z konce období normalizace jsme jako reprezentanta vybrali učebnici Ladislava Skokana *Zeměpis 7* (1982). Ani zde nenajdeme dělení republik na prezidentské a parlamentní, ale raději na *kapitalistické* a *socialistické republiky*. Monarchie jsou zde ale již definovány a děleny na konstituční a absolutní. I přesto je zde stále přítomen výrazný nádech komunistické ideologie, když např. můžeme číst (Skokan, 1982, s. 14):

„**Ve společnosti rozdělené na vykořisťovatele a vykořisťované je každý stát – monarchie, republika či federace – nástrojem vládnoucí třídy.**“

V našem výběru spadá celkem 11 učebnic do období let 1991–1999 a zbylých 18 do období po r. 2000. Pokud bychom měli srovnat podání učiva v těchto dvou časových celcích, velice těžce by se nám hledaly rozdíly. Mnoho autorů (M. Pluskal, V. Baar, P. Chalupa...) vydávalo knihy jak v 90. letech, tak po přelomu milénia. Dle našeho názoru tedy mnohem výraznější rozdíly panují právě mezi jednotlivými autory, případně nakladatelstvími, než mezi učebnicemi

z 90. let a učebnicemi současnými. V naší práci jsme se tomuto tématu nevěnovali, ale mnozí jiní vědci si tuto odlišnost uvědomují. Např. P. Knecht ve svém článku *Pojmová analýza českých učebnic sociálního zeměpisu pro základní školy* (Maňák – Knecht, 2007) rozebírá právě tuto problematiku a upozorňuje na výraznou odlišnost v množství termínů obsažených v učebnicích různých nakladatelství.

9. Závěr

Cílem této práce, bylo analyzovat učivo monarchií a republik v učebnicích pro základní a střední školy s doložkou MŠMT platnou mezi léty 1993–2018. Rozhodli jsme se zkoumat učebnice zeměpisu/geografie a občanské výchovy/základů společenských věd, protože pouze tyto dva vyučovací předměty nacházejí pro toto téma ve svých učebních osnovách oporu.

Jak učebnice zeměpisu, tak učebnice občanské výchovy definují všechny základní typy republik (prezidentské, parlamentní, poloprezidentské) a monarchií (absolutní, konstituční, parlamentní + teokracie). Jsou zde ale velké rozdíly v intenzitách výskytu. Republiky a její dělení mají výrazně nižší intenzitu výskytu (12 učebnic z 29) než subkategorie monarchií, které mají téměř 100 % výskyt (26, resp. 25 z 29). Pokud bychom srovnali elementární definice republik a monarchií, republiky bývají v učebnicích definovány o něco konkrétněji na úkor dílčích subkategorií. Definice všech zkoumaných termínů v oblasti subkategorií jsou zpravidla správné a jak u monarchií, tak u republik mají asi 50 % shodu s námi definovanými kritérii. Musíme však konstatovat, že mezi jednotlivými učebnicemi jsou výrazné rozdíly v kvalitě pojmání námi zkoumaného učiva.

Učivo je v některých učebnicích doplněno i grafickými prvky, nejčastěji se jedná o fotografie panovníků. Zjistili jsme, že nejčastěji zobrazovanými panovníky jsou monarchové, přesněji královna Alžběta II. a král Salmán bin Abd al-Aziz. Rovněž mapy mají v učebnicích své místo a dle našeho názoru jsou až na výjimky dobře zpracované. Dále jsme zjistili, že zatímco v oblasti fotografií je rozdělení mezi učebnice občanské výchovy a zeměpisu více méně stejné, mapy jsou dominantou učebnic zeměpisu. Dotkli jsme se také okrajově oblasti cvičebních úloh a kontrolních otázek, které jsou rovněž ve většině učebnic (90 %) zastoupeny. Stejně jako v kategorii definic, i zde jsou výrazné rozdíly v kvalitě mezi jednotlivými učebnicemi.

Neopomněli jsme se také zaměřit na učebnice občanské výchovy/základů společenských věd a učebnice zeměpisu/geografie, a učebnic pro základní a pro střední školy zvlášť. Ačkoliv učebnic středoškolských bylo výrazně méně (6), můžeme potvrdit očekávaný fakt, a to že je v nich učivo probíráno podrobněji. Mezi občanskou výchovou a zeměpisem se již rozdíly hledaly hůře. Dle našeho názoru je téma probíráno paradoxně v učebnicích zeměpisu o něco podrobněji, jelikož v učebnicích občanské výchovy se autoři více kloní politologickým směrem, a tedy více se zaměřují na funkce a vnitřní strukturu státu, než přímo na státní zřízení. Rovněž považujeme za výrazný nedostatek absenci map, které jsou dle našeho názoru pro orientaci ve světovém rozložení republik monarchií velmi důležité.

Zeměpis má naopak v této oblasti poněkud „volnější ruce“. Nemusí se zabývat politologií a může dobře provázat téma státních zřízení s jinými děleními státu (ekonomickými, administrativními apod.) a dále plynule navázat na politické organizace světa, makroregiony apod.

Jako poslední jsme si za cíl zvolili krátce nahlédnout do vývoje tématu v českých učebnicích v průběhu 30. – 80. let 20. století. Ačkoliv se nám náš záměr v této oblasti nepodařilo úplně naplnit mohli jsme konstatovat, že k výrazným změnám v pojetí tématu vůči létům 30. nedošlo. Naopak oproti dobám 50., 60. a 80. let jsme pozorovali jisté změny nikoliv v definicích, ale v preferencích probíraných témat v učebnicích, kdy monarchie a republiky nebyly téměř probírány. V podstatě bylo toto učivo nahrazeno informacemi o dělení států na socialistické a kapitalistické. Monarchie byly možná dobově vnímány jako neperspektivní a odumírající státní forma a proto nepovažovali autoři učebnic za nutné se jimi zabývat. Pro tato tvrzení se nám však nepodařilo najít přesvědčivé argumenty a proto zůstávají na úrovni hypotéz, jejichž platnost může prověřit až budoucí výzkum.

Dle našeho názoru se nám podařilo vytvořit dobrý přehled o postavení učiva monarchií a republik v současných učebnicích pro základní a střední školy. Obsahovou analýzou jsme zhodnotili výskyt termínů a pomocí klíčových pojmů zjistili, do jaké míry se definice termínů v učebnicích shodují s těmi v odborné literatuře. Zaměřili jsme se i na podpůrné prvky učebnic, jako jsou obrázky a mapy. Náš výzkum se bohužel příliš nezaobíral didaktickou stránkou tohoto tématu – logickým zakomponování tématu do celé učebnice, vhodností kontrolních úloh nebo zda je učivo dostatečně vysvětleno. Rovněž výzkum v oblasti změn v pojetí tématu v průběhu času jsme pouze hrubě nastínili a i tato oblast by si zasloužila mnohem hlubší pozornost.

10. Summary

Author's main goal was to find out, how well is the topic: types of government – monarchies and republics, explained in Czech textbooks used from 1993–2018. At first, we searched through Czech curricular documents, such as RVPs (Framework Education Programs) or “White book”, to find out in which subjects can our topic be taught. It turned out, that monarchies and republics can be taught in both geography and civil education.

We managed to create a set of 29 Czech textbooks of geography and civil education, in which our topic is represented. At first, we looked just for technical words – monarchy, constitutional monarchy, presidential republic... We found out, that monarchies and their subcategories are represented about 50 % more often than republics. We assume, that this is because republics are mainly discussed in chapters about Czech political system.

Then we looked at definitions of monarchies and republics and their subcategories. We used specialized literature from political geography and political science to create key points, which should be involved in textbook's definitions. Results were quite interesting. There is a large gap between textbooks in quality of representation of this topic. In some republics and monarchies are only mentioned and divided to subcategories, in others they are widely explained. We were not able to say, which textbooks (of geography or civil education) are better, so we concluded, that quality of representation depends on the authors or publishers.

In our bachelor's thesis we also partially focused on supportive materials (maps, photos, control questions) in textbooks. We must say, that in this part of research results were little bit more decisive. All maps connected to monarchies and republics were in textbooks of geography. Also, highest amount of exercises was found in a textbook of geography (*Zeměpis 8, lidé a hospodářství* from Chalupa – Demek – Rux, 2009).

Final part of our research wanted to decide, if there are any differences in definitions of monarchies and republics between textbooks from the past and those used today. We used 2 Czech textbooks from 30s. and one from 80s. We did not find any important differences in these textbooks in comparison to those used today, but we discovered something else. During communistic regime in Czechoslovakia (from 1948-1989) topic of monarchies and republics was represented in textbooks very sparsely. We assume, that this fact could have been caused by replacement of division to monarchies and republics by division to “socialistic” and “capitalistic” type of state.

11. Seznam literatury

- Adamová, Karolina – Křížkovský, Ladislav: *Základy politologie*. Praha 2004.
- Baar, Vladimír – Rumpel, Petr – Šindler, Petr: *Politická geografie*. Ostrava 1996.
- Central Intelligence Agency: *The World Factbook*. [online] dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>. citováno dne: [08-04-19].
- Čapek, Vratislav: *Teorie a výzkum učebnic dějepisu*. Praha 1995.
- Fňukal, Miloš: *Politická geografie*. Olomouc 2013.
- Filip, Jan – Svatoň, Jan – Šimáčková, Kateřina: *Státověda*. Brno 2015.
- Greger, David: *Obtížnost textů učebnic českého jazyka pro 2. ročník ZŠ*. In: *Pedagogická orientace* (2) 1999.
- Heywood, Andrew: *Politologie*. Plzeň 2008.
- Chráska, Miroslav: *Úvod do výzkumu v pedagogice*. Olomouc 2003.
- Lawton, Denis – Gordon, Peter: *Dictionary of Education*: London 1993.
- Knecht, Petr: *Pojmová analýza českých učebnic sociálního zeměpisu*. In: Maňák, Josef – Knecht, Petr: *Hodnocení učebnic*. Brno 2007.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha 2001.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. Praha 2007, a.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání 68-43-M/01 Veřejnosprávní činnost*. Praha 2007, b.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha 2017.
- Ort, Petr: *Úvod do studia politické geografie*. Praha 2004.
- Pelikán, Jiří: *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha 2011.
- Pluskal, Miroslav: *Teorie tvorby učebnic a metody jejich hodnocení*. Olomouc 1996.
- Průcha, Jan: *Moderní pedagogika*. 3. vyd. Praha 2002. & 6. vyd. Praha 2017.
- Průcha, Jan: *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Praha 1998.
- Průcha, Jan: *Učebnice: Teorie, výzkum a potřeby praxe*. In: Maňák, Josef – Klapko, Dušan: *Učebnice pod lupou*. Brno 2006.
- Průcha, Jan – Walterová, Eliška – Mareš, Jiří: *Pedagogický slovník*. Praha 2013.
- Šamalík, František: *Občanská společnost v moderním státě*. Brno 1995.
- Šmíd, Jan a kol.: *Politologie*. Praha 2011.

- Tóth, Rastislav: *Politologický slovník*. Praha 2015.
- Wahla, Arnošt: *Strukturní složky učebnic geografie*. Praha 1983.

12. Seznam učebnic

- Baar, Vladimír: *Politická mapa dnešního světa*. Praha 2001.
- Baar, Vladimír – Polláková, Miluše: *Zeměpis 7*. Praha 1992.
- Bičík, Ivan a kol.: *Hospodářský zeměpis*. Praha 2010.
- Bílý, Jiří: *Výchova k občanství [učební texty pro 6. – 9. ročník]*. Praha 1995.
- Braun, Richard: *Seminář a praktikum ze zeměpisu*. Praha 1998.
- Braun, Richard: *Zeměpis 9*. Praha 1995.
- Brom, Zdeněk – Janošková, Dagmar a kol.: *Občanská výchova 7*. Praha 2014.
- Břeský, Antonín – Reitler, Antonín: *Občanská nauka a výchova pro I., II. a III. ročník měšťanských škol*. Praha 1935.
- Čapek, Robert a kol.: *Výchova k občanství [učebnice pro 6. – 9. ročník ZŠ]*. Hradec Králové 2012.
- Dudák, Vladislav – Mareda, Richard a kol.: *Občanská nauka*. Praha 2008.
- Dudák, Vladislav a kol.: *Občanská výchova pro 8. a 9. ročník základní školy*. Praha 2005.
- Dudák, Vladislav – Holčák, Petr – Mareda, Richard: *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy*. Praha 1999.
- Dufek, Pavel – Kneblová, Eva a kol.: *Společenské vědy pro střední školy 2. díl (učebnice + pracovní sešit)*. Praha 2010.
- Dejmek, Petr: *Občanská nauka a výchova*. Praha 1935.
- Eichler, Bohuslav – Ryska, Radovan – Svoboda, Vladimír: *Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky*. Praha 1995.
- Herink, Josef – Valenta, Václav a kol.: *Současný svět*. Praha 2010.
- Herink, Josef: *Společenský a hospodářský zeměpis*. Praha 1996.
- Hofmann, Eduard – Vrbas, Jaroslav: *Zeměpis 8 – lidé a hospodářství (pracovní sešit)*. Praha 2009.
- Chalupa, Petr – Hübelová, Dana: *Zeměpis – lidé a hospodářství*. Brno 2010.
- Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír: *Zeměpis – lidé žijí a hospodaří na Zemi*. Praha 1998.
- Chalupa, Petr – Demek, Jaromír – Rux, Jaromír: *Zeměpis 8 – lidé a hospodářství (učebnice)*. Praha 2009.
- Kohoutová, Alice – Preis, Jiří – Dvořák, Jiří: *Zeměpis 7*. Plzeň 2014.
- Kolektiv autorů: *Právo pro každého*. Praha 2014.
- Lorenc, Petr: *Lidé na živé planetě*. Praha 1998.

- Lunerová, Jitka – Štěřba, Radim – Svobodová, Monika: *Výchova k občanství [učebnice pro 8. ročník]*. Brno 2014.
- Pluskal, Miroslav a kol.: *Geografie 3*. Praha 1998.
- Pluskal, Miroslav – Bradáč, Petr a kol.: *Společenské složky krajiny – politická mapa světa*. Praha 2003.
- Skokan, Ladislav a kol.: *Hospodářský zeměpis I*. Praha 1991.
- Skokan, Ladislav: *Vybrané kapitoly z učiva zeměpisu pro 7. ročník ZŠ*. Praha 1992.
- Skokan, Ladislav – Šipka, Emil – Štosková, Libuše: *Zeměpis 7*. Praha 1982.
- Svatoňová, Hana – Kolečka, Jaromír a kol.: *Zeměpis – putování po světadílech 1. díl*. Brno 2009.
- Valenta, Milan: *Občanská výchova pro 7. ročník*. Praha 2003.
- Voženílek, Vít – Fňukal, Miloš a kol.: *Zeměpis 5*. Olomouc 2003.